

ПРЕПОРЪКИ ЗА
**ПРЕПОДАВАНЕ И
ИЗУЧАВАНЕ**
НА ХОЛОКОСТА

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

Снимка на корицата: Участници в заседанието на Залцбургския глобален семинар за преподаване за Холокоста и предотвратяване на геноцида обсъждат Препоръките за преподаване на IHRA през 2015 г. Източник: Salzburg Global Seminar

ПРЕПОРЪКИ ЗА

ПРЕПОДАВАНЕ И ИЗУЧАВАНЕ

НА ХОЛОКОСТА

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

Първо издание, публикувано през 2019 г. от Международния алианс за възпоменание на Холокоста (IHRA)

© 2019 IHRA

Всички права запазени. Съдържанието на тази публикация може свободно да се използва и копира за образователни и други нетърговски цели при условие, че всяко подобно възпроизвеждане е съпроводено с посочването на IHRA като източник

ЗА IHRA

Международният алианс за възпоменание на Холокоста (IHRA) обединява правителства и експерти за подкрепа, усъвършенстване и насърчаване на преподаването, изследването и почитането на паметта на жертвите на Холокоста и за спазване на ангажиментите, поети в Стокхолмската декларация от 2000 година.

IHRA (преди това Работната група за международно сътрудничество в областта на преподаването, изследванията и почитането на паметта на жертвите на Холокоста или ITF) е инициран през 1998 г. от тогавашния министър-председател на Швеция Горан Першон. Днес мрежата на IHRA обхваща над 40 държави, както и ключови международни партньорски организации, които имат експертиза да се занимават с въпроси, свързани с Холокоста.

Мрежата от експерти на IHRA включва представители на водещи световни институции, които са се специализирали в преподаването, изследването и почитането на жертвите на Холокоста. От 2019 до 2023 г. експертите и политическите представители в IHRA съсредоточават усилията си върху съхраняване на историческите факти и противодействие срещу тяхното изопачаване.

ЗА ТАЗИ ПУБЛИКАЦИЯ

Тази публикация се основава на по-ранните ръководства за педагози и политици в областта на образованието, изготвени от експертите на IHRA, и нямаше да бъде възможна без значителния принос на представители на всичките делегации в IHRA. Специални благодарности за следните експерти: Дженифер Киардели (САЩ), Нилс Вайткамп (Нидерландия), Андреа Соньи (Унгария), Бенджамин Гейссерт (Норвегия), Молф Кайзер (Германия), Пола Коуан (Обединеното кралство), Лена Касиес (Франция) и Йессика Сан Роман (Испания).

ПРЕДГОВОР

От Катрин Мейер, изпълнителен секретар на IHRA

„Веднъж това се случи. Не трябваше да се случи, но се случи. То не трябва да се повтаря, но това не е невъзможно. Ето защо преподаването за Холокоста има фундаментално значение“.

С тези забележителни думи през 2000 г. Горан Першон откри Стокхолмския международен форум за Холокоста. През трите дни на форума значението на образованието беше подчертавано от държавни глави, преподаватели, историци и оцелели хора. За всички, събрали се в Стокхолм половин век след Холокоста, беше ясно, че международната общност споделя отговорността бъдещите поколения да бъдат подкрепени в усилията им за размисъл върху историята на Холокоста и последиците от него. Образованието беше и си остава крайъгълен камък в дейността на IHRA за да се гарантира, че паметта за Холокоста никога няма да бъде изтрита.

Когато се замисля за над 300-та делегати, които съставляват мрежата на IHRA, аз се вдъхновявам от страстта и дълбочината на познанията, които всеки от делегатите носи със себе си на масата за преговори. Но има нещо, което научих през моята кариера – и то е, че страстта и знанията сами по себе си не са достатъчни. Дори и отлични, инициативите на гражданското общество не са достатъчни. Необходим е още и политическият ангажимент на правителствата, отговорност на които е да осигурят обширно образование за техните общества. Учителите и преподавателите разчитат на тази политическа подкрепа за укрепването и насърчаването на отличната работа, която те извършват.

В нашите страни-членки различни институции – включително нашите международни партньорски организации – работят неуморно, за да обучават студенти, учители и преподаватели. Благодарение на тези институции в нашите страни-членки и извън техните предели съществуват множество висококачествени образователни ресурси. И благодарение на нашите делегати аз се радвам да представя тези Препоръки на IHRA за преподаване и изучаване на Холокоста, които допълват и заемат своето място сред тези ресурси. Аз се радвам, че тази публикация е осъществена в сътрудничество с ЮНЕСКО и се надявам, че и други организации ще подкрепят нашите усилия за разпространението ѝ. Тези Препоръки бележат едно голямо постижение от нашите експерти и аз благодаря на всеки от тях за неговия ценен и обмислен принос.

Стокхолмската декларация подчертава: „Ние ще насърчаваме преподаването за Холокоста в нашите училища и университети, в нашите общества и ще насърчаваме за това и други институции“. Тези Препоръки за преподаване и изучаване на Холокоста ни приближават с още една крачка към изпълнението на този ангажимент.

СЪДЪРЖАНИЕ

4	РЕЗЮМЕ
6	ВЪВЕДЕНИЕ
10	ЗАЩО Е НЕОБХОДИМО ДА СЕ ПРЕПОДАВА ЗА ХОЛОКОСТА
14	КАКВО ТРЯБВА ДА СЕ ПРЕПОДАВА ЗА ХОЛОКОСТА
22	КАК ТРЯБВА ДА СЕ ПРЕПОДАВА ЗА ХОЛОКОСТА
44	СПИСЪК НА КЛЮЧОВИ ТЕРМИНИ
50	СТОКХОЛМСКА ДЕКЛАРАЦИЯ И РАБОТНИ ДЕФИНИЦИИ НА IHRA
56	ДОПЪЛНИТЕЛНИ ИЗТОЧНИЦИ

1

ЗАЩО Е НЕОБХОДИМО ДА СЕ ПРЕПОДАВА

ЗА ХОЛОКОСТА?

- 12 КЛЮЧОВИ АРГУМЕНТИ ЗА НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ПРЕПОДАВАНЕТО НА ХОЛОКОСТА

2

КАКВО ТРЯБВА ДА СЕ ПРЕПОДАВА

ЗА ХОЛОКОСТА?

- 17 ОБХВАТЪТ И МАЩАБИТЕ НА ХОЛОКОСТА
- 17 КАК И ЗАЩО СЕ СЛУЧИ ТОВА
- 17 КОНТЕКСТ И РАЗВИТИЕ
- 19 КОНЦЕПТУАЛНО РАЗВИТИЕ

3

КАК ТРЯБВА ДА СЕ ПРЕПОДАВА

ЗА ХОЛОКОСТА?

- 24 РЪКОВОДНИ ПРИНЦИПИ
- 27 УЧЕБНИ ДЕЙНОСТИ И КОМПЛЕКСИ ПОДХОДИ
- 32 КРИТИЧНО МИСЛЕНЕ И АВТОРЕФЛЕКСИЯ
- 36 ИЗТОЧНИЦИ И РЕСУРСИ ЗА ЕФЕКТИВНО ОБУЧЕНИЕ
- 41 СВЪРЗВАЙТЕ ИСТОРИЯ СЪС СЪВРЕМИЕТО:
ХОЛОКОСТ, ГЕНОЦИД И НАРУШАВАНЕ НА ЧОВЕШКИТЕ ПРАВА

РЕЗЮМЕ

Холокостът е подкрепяно от държавата систематично преследване и убийства на евреите от страна на нацистка Германия и нейните съюзници и съучастници в периода 1933 – 1945 година. Това е геноцид в мащабите на цял континент, чрез който бяха унищожени не само отделни хора и семейства, но и цели общности и култури, които са се развили през вековете. Холокостът беше извършван в контекста на преследвания и убийства, дело на нацистите, които бяха насочени и към много други групи хора. Лекциите и дейностите винаги трябва да подпомогнат учащите се да разширят своите познания за това безпрецедентно унищожение и да съхранят паметта за преследваните и убити хора и групи. Преподавателите и обучаващите се трябва да бъдат насърчавани и стимулирани да разсъждават върху моралните, политическите и социалните въпроси, които Холокостът е повдигал, и върху тяхната релевантност днес. Възползвайки се от експертния опит на делегатите от над 30 държави-членки, Препоръките на IHRA за преподаване и изучаване на Холокоста имат за цел да осигурят база за политиците, експертите и преподавателите, които да им помогнат за:

1. Развитието на познанията за Холокоста, осигуряването на точност в индивидуалното разбиране и знанията, както и повишаване на осведомеността за възможните последици от антисемитизма;
2. Формирането на подкрепяща среда на обучение при изучаването на Холокоста;
3. Насърчаването на критично и рефлексивно мислене за Холокоста, включително формирането на способности да се противостои на отричането на Холокоста или на неговото изопачаване;
4. Принос в областта на правата на човека и предотвратяването на геноцид чрез образованието.

ЗАЩО Е НЕОБХОДИМО ДА СЕ ПРЕПОДАВА ЗА ХОЛОКОСТА?

В допълнение към предоставянето на учащите се на знания за събитие, което всъщност отправя предизвикателство към човешките ценности, преподаването и изучаването на Холокоста им позволява да разберат някои от механизмите и процесите, които водят към геноцид, и избора, който хората са направили, за да ускорят, приемат или да се противопоставят на процеса на преследвания и убийства, признавайки същевременно, че този избор понякога е бил правен при извънредни обстоятелства.

Разделът „Защо е необходимо да се преподава за Холокоста“ формулира някои от тези по-задълбочени разбирания. Всички групи, ангажирани с образованието, могат да ги използват за изучаване на събитията от миналото с оглед на това как те определят настоящето. Преподаването и изучаването на Холокоста предоставя важна възможност да бъде стимулирано критичното мислене, общественото съзнание и личностното израстване.

КАКВО ТРЯБВА ДА СЕ ПРЕПОДАВА ЗА ХОЛОКОСТА?

Препоръките имат за цел да задълбочат разбирането на Холокоста, като поставят ключови въпроси, свързани с историческия контекст на Холокоста, неговия обхват и мащаб, защо и какви са причините за възникването му. В този раздел са представени редица ключови въпроси, които преподавателите могат да използват при оценката за Холокоста. Предлагат се четири основни въпроса:

- Какви са били историческите условия и основните етапи в процеса на този геноцид?
- Защо и как хората са участвали или са се превърнали в съучастници в тези престъпления?
- Как са реагирали евреите на преследването и масовите убийства?
- Защо и как някои хора са се противопоставяли на тези престъпления?

Предлагат се по-детайлни въпроси, за да предложат различни гледни точки на учащите се да проучат как и защо се е състоял Холокостът. Въпросите насочват към изучаването на условията и действията до, по време и след Втората световна война. Те поощряват изучаването на връзката между Холокоста и другите масови зверства, извършвани от нацистите и техните съучастници, какъвто е геноцидът срещу ромите и синтите. Те насърчават преподавателите да изясняват кой е бил отговорен и съучастник и какво е мотивирало поведението на престъпниците, съучастниците, свидетелите и спасителите. Те показват голямото разнообразие от отговори на жертвите. Те също така предполагат дискутирането и сравняването на историята на Холокоста с такива актуални въпроси, каквито са политиката във връзка с бежанците, последиците от нарушаването на човешките права не само за заинтересованите лица, но и за обществото като цяло, за усилията за предотвратяване на геноцид.

КАК ТРЯБВА ДА СЕ ПРЕПОДАВА ЗА ХОЛОКОСТА?

Преподавателите преди всичко трябва да са убедени, че за Холокоста може да се преподава ефективно и успешно след внимателна подготовка и с подходящи материали. В раздела „Как трябва да се преподава за Холокоста?“ се обсъждат възможностите и проблемите на преподаването и изучаването на Холокоста по пътя на представянето на практически подходи и методи, приложими както във формална, така и в неформална образователна среда. Подчертана е важността на точността и прецизността по отношение на историческите факти, историческите сравнения и използването на терминологията. Разделът поощрява използването на подходи, които стимулират критичното мислене и рефлексия у учениците. Обърнато е внимание върху значението на внимателния подбор на първични и вторични източници, които са подходящи за учащите се и които изясняват индивидуалността и активността на историческите персонажи. В раздела също така се обсъжда важността на включването на нюансиран исторически контекст и на избягването на антиисторически сравнения при изучаването на Холокоста в контекста на други теми, като предотвратяването на геноцид и човешките права.

УВОД

„Ние споделяме задължението да насърчаваме изучаването на Холокоста във всичките му измерения. Ще поощряваме преподаването за Холокоста в нашите училища и университети, в нашите общности и в други институции“.

– Член 5 на Стокхолмската декларация от 2000 година

РАЦИОНАЛНА ОБОСНОВКА

Холокостът е преломен момент в световната история, надхвърлящ географски граници и засягащ всички сегменти на обществата, до които се докосна. Десетилетия по-късно обществата продължават да се борят с паметта и историческите данни за Холокоста по начини, които се преплитат със съвременните реалности. Преподаването и изучаването на Холокоста е съществена възможност да бъде вдъхновено критичното мислене, общественото съзнание и личностното израстване. Въпреки това тази мащабна тема може да създава и проблеми за преподавателите заради нейната травмираща природа, широкия обхват и преплитането със сложната човешка динамика, включваща расизма и антисемитизма.

Международният алианс за възпоменание на Холокоста (IHRA) обединява правителства и експерти от над 30 държави-членки с цел [укрепване, усъвършенстване и насърчаване на образованието, възпоменанието и изследването на Холокоста из целия свят](#). IHRA разполага с уникалната възможност да предложи изчерпателни препоръки за преподаване и изучаване на Холокоста, изготвени въз основа на експертни познания, анализ и оценка. Обемът на преподаването и изучаването на Холокоста по отношение на професионализма, институционализацията и глобализацията се разшири. Членовете на IHRA непрекъснато обогатяват историческата информация и активно се ангажират с преподаването, изучаването и възпоменанието на Холокоста.

Независимо от това анализът на IHRA в областта на [преподаването и изучаването на Холокоста](#) показва необходимост от актуализация на образователните политики. Като предизвикателства пред преподаването и изучаването на Холокоста бяха определени значителните пропуски в познанията и разбирането за Холокоста, широко разпространените митове, погрешните разбираня и тенденцията за избягване на трудните за националните истории въпроси. Освен това различните нации имат различна история и повествования за Холокоста, а и различни образователни условия, педагогически практики и традиции, които също така трябва да бъдат взети под внимание.

Въз основа на споделения опит и мненията на експерти, както и на отзивите на преподавателите от държавите-членки на IHRA, като рамка за преподаване и изучаване на Холокоста на политиците, експертите и преподавателите се предоставят следните актуализирани препоръки. Тези Препоръки не би трябвало да се възприемат като непосредствени цели, които да бъдат постигнати, а по-скоро като рамка и подход, чрез които експертите, преподавателите и политиците могат да работят заедно.

ЦЕЛИ НА ПРЕПОРЪКИТЕ

Препоръките са актуализирани в сравнение с първоначалните насоки на IHRA за преподаване на Холокоста и са насочени към учените, политиците, експертите и обществото като цяло за актуалността и значението на преподаването и изучаването на Холокоста днес. Препоръките са призвани да дадат основа на политиците, експертите и преподавателите, която да им помогне да:

1. Задълбочат своите знания за Холокоста, като осигурят прецизност в индивидуалното разбиране и познания и повишат информираността си за възможните последици от [антисемитизма](#);
2. Формират подходяща образователна среда за изучаването на Холокоста;
3. Насърчават критичното и рефлексивно мислене за Холокоста, включително способността да се противодейства на [отричането и изопачаването на Холокоста](#);
4. Допринасят за образованието в областта на човешките права и предотвратяването на геноцид.

ДЕФИНИРАНЕ НА ХОЛОКОСТА

Както е посочено в раздел 3.1, задълбоченото изучаване на Холокоста изисква последователно и прецизно използване на терминологията. Термините „Холокост” и „Шоа” се отнасят до конкретно събитие на геноцид в историята на XX век: подкрепяно от държавата систематично преследване и убийство на евреи от страна на нацистка Германия и нейните съюзници в периода 1933–1945 година. Разгарът на преследването и убийствата е по време на Втората световна война. Този геноцид е извършван в контекста на преследване и убийства, дело на нацистите, насочени срещу още групи от хора, включително геноцидът на роми и синти.

Преподаването и изучаването на Холокоста е насочено към борба с дискриминацията, преследването, убийствата и геноцида на евреи от страна на националсоциалистическия режим и неговите съюзници и приема, че разбирането на нацистките престъпления срещу нееврейски жертви е необходимо за разбирането на Холокоста. Тъй като обхватът на нацистката агресия и преследвания се разпростира отвъд континентална Европа към Северна Африка, преподаването за Холокоста може да включва и разбиране за третирането на северноафриканското еврейство.

Следващите препоръки като цяло се отнасят и за преподаването и изучаването на геноцида срещу ромите и синтите, дори това изучаване да изисква притежаването на специфични знания за историята на това малцинство и за основите на антисемитизма, както и за политиката на нацистки преследвания и унищожаване (политика, кореняща се върху расистката идеология). Важно е да се осъзнае, че предразсъдъците и обидите спрямо синти и роми имат дълбоки корени в европейската история и геноцидът на синти и роми е бил оставен без внимание след войната и е официално признат едва през 1982 година. Комитетът на IHRA за геноцида срещу ромите се стреми да повиши осведомеността за геноцида срещу ромите по време на националсоциализма и да увеличи ангажираността на IHRA да информира, обучава, изследва и възпоменава геноцида на робите ([виж допълнителни източници](#)).

ПРЕПОДАВАНЕ

Като цяло преподаването и изучаването на Холокоста трябва да:

- **Задълбочава познанията** за това безпрецедентно унищожение;
- **Запази паметта** за онези хора и специфични групи хора, които са били преследвани и убивани;
- **Насърчи размисъла** от страна на преподавателите и учащите се върху моралните, политическите и духовните въпроси, повдигани от събитията, свързани с Холокоста, и тяхната съвременна актуалност.

СХЕМА

Препоръките са разпределени в следните раздели:

1. **Рационална обосновка:** [Защо е необходимо да се преподава за Холокоста?](#)
2. **Съдържание:** [Какво трябва да се преподава за Холокоста?](#)
3. **Методика:** [Как трябва да се преподава за Холокоста?](#)
4. **Допълнителни източници:** [Допълнителна информация от други организации,](#) които предоставят материали за преподаване и изучаване на Холокоста и [списък с ключови термини](#).

КОЙ МОЖЕ ДА СЕ ВЪЗПОЗВА ОТ ТЕЗИ ПРЕПОРЪКИ?

Препоръките са предназначени за онези, които формират образователната политика, училищните ръководства, преподавателите и други заинтересовани страни в сферата на образованието както във формална, така и в неформална образователна среда. Независимо от мястото, което заемат в образователните институции, предложеният на базата на критичното мислене подход е полезен за всички, за представяне на темите за Холокоста.

На преподавателите се препоръчва да прочетат раздели 1 и 2, преди да пристъпят към планиране на съдържанието на своя урок (уроци) и да прочетат раздел 3, когато трябва да изберат своя подход за преподаване. Раздел 3 може да бъде използван от тях за анализ и оценка на собственото им преподаване, след като вече за изнесли урока (уроците). По този начин препоръките ще бъдат от полза за всички преподаватели, независимо от опита, който имат в преподаването и изучаването на Холокоста. Диаграмата по-долу представлява модел на процеса.

Схема 1: Как да се използват тези препоръки.

1

**ЗАЩО Е
НЕОБХОДИМО
ДА СЕ ПРЕПОДАВА
ЗА ХОЛОКОСТА?**

Изследванията за Холокоста е необходимо да бъдат представени на учащите се, като се отчита спецификата на всяка една национална образователна система. Този раздел е предназначен в помощ на политиците, училищните ръководства, преподавателите и другите заинтересовани страни в образованието да формулират обосновките в преподаването и изучаването на Холокоста, като определят различните цели, които могат да се постигнат чрез изучаването на тази тема. Това е от особено значение за страните-членки на IHRA, които са се ангажирали с преподаването и изучаването на Холокоста в техните държави.

Преподаването и изучаването на Холокоста предоставя важна възможност да бъде подкрепено критичното мислене, общественото съзнание и личностното израстване. Холокостът е преломен момент в световната история, който обхваща много географски територии, засегна всички сегменти на обществата и беше извършен в контекста на Втората световна война. Десетилетия по-късно, в разгара на съвременните предизвикателства, обществата продължават да се борят както с паметта, така и с историческите факти за Холокоста. Сред тези предизвикателства са постоянният антисемитизъм и ксенофобията, извършваният в различни места на света геноцид, продължаващата бежанска криза и заплахите за много демократични норми и ценности. Това е особено актуално при управление на авторитарните правителства, както и на популистките или екстремистки движения в рамките на (либералните) демокрации.

Преподавателите могат да ангажират вниманието на учащите се с помощта на различни исторически и интердисциплинарни подходи, както във формална обстановка (например в училищата), така и в неформална обстановка (например в музеи и други подобни институции). Макар да е уникален във времето и пространството, Холокостът е човешко събитие, което поставя предизвикателни въпроси: за индивидуалната и колективната отговорност, за значението на гражданската активност, за структурите и обществените норми, които могат да станат опасни за определени групи хора и за обществото като цяло.

КЛЮЧОВИ АРГУМЕНТИ ПРИ ПРЕПОДАВАНЕТО ЗА ХОЛОКОСТА

- Холокостът беше **безпрецедентен опит да бъдат убити всички европейски евреи**, като по този начин бъде унищожена тяхната култура; това беше фундаментално предизвикателство към общочовешките човешките ценности.
- Изучаването на Холокоста доказва, че **геноцидът е процес, който може да бъде предизвикан или може би спрял, а не е спонтанен или неизбежен случай**. Холокостът показва как една нация може да използва своите бюрократични структури, процеси и технически познания, като едновременно с това ангажира множество сегменти от обществото, за прилагане във времето на такава политика, която изключва или дискриминира определени групи хора или води до техния геноцид.
- Изучаването на историята на Холокоста **може да демонстрира ролята на различни исторически, социални, религиозни, политически и икономически фактори в ерозията и разпада на демократическите ценности и човешките права**. Това проучване може да подтикне обучаващите се да си изработят разбиране на механизмите и процесите, водещи към геноцид, което на свой ред ще ги доведе до размисъл за значението на върховенството на закона и демократичните институции. Това ще позволи на учащите се да идентифицират обстоятелствата, които могат да застрашат или разрушат тези структури, и да разсъждават за собствената си роля и отговорност за опазването на тези принципи, за да бъдат предотвратени нарушенията на правата на човека, което може да прерасне в масови злодеяния.
- Преподаването и изучаването на Холокоста дава **възможност за посочване и анализ на решенията и действията, предприети (или не предприети) от различни хора в кризисен период**. Това трябва да е напомняне, че решенията водят до последици независимо от сложността на положението, в което се вземат. В Холокоста участваха редица хора, институции, организации, правителствени учреждения на местно, национално, регионално и глобално равнище. Анализът и разбирането на действията, предприети или не предприети на различни нива по време на Холокоста, пораждаат сложни въпроси за това как отделните хора и групи хора са реагирали на събитията от Холокоста. Независимо от това дали фокусът е върху политиките на държавите или върху всекидневните проблеми на хората (вкл. страх, натиск от страна на връстниците, или например алчност или безразличие), е ясно, че динамиката, която се е чувствала като позната и обичайна, е довела до необичайни резултати.

- Преподаването и изучаването на Холокоста **може да предостави на учащите се възможност да интерпретират и оценяват по-критично проявите и представянето на това събитие и по този начин да сведат до минимум риска от манипулация.** В редица държави Холокостът се превърна в тема или мотив, който обикновено се отразява както в популярната култура, така и в политическия дискурс главно чрез медийно представяне. Преподаването и изучаването на Холокоста може да помогне на учащите се да идентифицират изкривяванията и неточностите в онези случаи, в които Холокостът се използва в услуга на социални, политически и морални програми.
- **Изучаването на антисемитизма в контекста на нацистката идеология осветлява проявите и последиците на предразсъдъците, стереотипите, ксенофобията и расизма.** Антисемитизмът продължава да съществува и след Холокоста и фактите свидетелстват, че той е в подем. Преподаването и изучаването на Холокоста е пряко свързано с историята и еволюцията на антисемитизма – основен фактор, който направи възможен Холокоста. Изследването на различните инструменти, използвани за насърчаване на антисемитизма и омразата, включително речта на омразата, пропагандата, манипулацията на медии и насилието, насочено срещу групи хора, може да помогне на учащите се да разберат механизмите, използвани за разделяне на общностите.
- Преподаването и изучаването на Холокоста **също така може да помогне на учащите се в почитане на паметта на жертвите на Холокоста, което в много държави се е превърнало в част от официалната политика.** На учениците се предоставя да участват и в международни мемориални дни и мемориални събития. Почитането на паметта не може да замести ученето, но изучаването на Холокоста е важно, за да помогне на учащите се да придобият необходимите познания и разбиране за смисъла на съвременното отдаване на почит и да продължат тази културна практика и занаят. Почитането на паметта емоционално ангажира учащите се, защото е свързано с изучаването на чувствителна или травмираща история, отваряйки пространство за философски, религиозни или политически размисли.

2

**КАКВО
ТРЯБВА ДА СЕ
ПРЕПОДАВА
ЗА ХОЛОКОСТА?**

Преподаването и изучаването на Холокоста се различава в зависимост от националните и местните особености. Тези особености влияят върху формирането на решенията за това кои въпроси да се изследват по-задълбочено.

Времето, отделено за преподаване за Холокоста, трябва обаче да бъде достатъчно, за да могат учащите се да отговорят по същество, а не повърхностно, на следните въпроси:

- Какви са били историческите условия и ключовите етапи в процеса на този геноцид?
- Защо и как хората са участвали или са станали съучастници в тези престъпления?
- Как са реагирали евреите на преследванията и масовите убийства?
- Защо и как някои хора са се съпротивлявали на тези престъпления?

Темите и въпросите, повдигнати в този раздел, не претендират за изчерпателност, а са по-скоро набор от основни цели и съдържание на обучението. Трябва да се има предвид, че с времето опасенията във връзка с Холокоста ще се променят и въпросите, които днес не изглеждат актуални, в бъдеще могат да придобият много голямо значение. На преподавателите се предлага, като се съобразяват с тези важни предупреждения, да дадат възможност на учащите се да изследват темите и въпросите, които следват по-нататък

Какво да се преподава: основно историческо съдържание

Холокостът е подкрепяно от държавата систематично преследване и убийство на евреи от страна на нацистка Германия и нейните съучастници през периода 1933–1945 година. Геноцидът в мащабите на един цял континент доведе до унищожение не само на отделни хора и семейства, но и на общности и култури, които са се развивали в продължение на векове.

Какви са били основните етапи, повратни моменти и решения в процеса на геноцида? Как и защо хората са извършвали/участвали/ставали съучастници в тези престъпления? Как са реагирали евреите на преследванията и масовите убийства?

<i>Предшестващи</i>	<i>Възходът на нацистите</i>	<i>Втора Световна Война</i>	<i>След войната: Преки последици</i>
<ul style="list-style-type: none"> – Европейски антиюдаизъм – Развитие на антисемитизма и расизма – Ефектът на Първата световна война	<ul style="list-style-type: none"> – Евреите в нацистката идеология и пропаганда – Отговорът на немското общество на нацистите преди и след като те вземат властта – Отговорът на света на нацисткото управление и политика	<ul style="list-style-type: none"> – Въздействието на войната върху преследването на евреите – Съпротива и спасение – Убийства от щурмовите отряди – Времето за взимане на решение за унищожение на европейското еврейство – Ролята на концлагерите в „Окончателното решение“ – Въздействието на края на Втората световна война	<ul style="list-style-type: none"> – Състоянието на оцелелите след освобождаването им – Преходно правосъдие

Таблица 2: Какво да се преподава: основно историческо съдържание

2.1 ОБХВАТЪТ И МАЩАБИТЕ НА ХОЛОКОСТА

Учащите се трябва да знаят и разбират, че Холокостът е бил геноцид, извършван в мащабите на цял един континент, при който са били унищожавани не само отделни хора и семейства, но и цели общности и култури, които са се развивали в Европа в продължение на векове.

2.2 ЗАЩО И КАК СЕ Е СЛУЧИЛО ТОВА

На учащите се трябва да им бъде предоставена възможност да изучат защо и как се е състоял Холокостът, включително:

- Кои са били основните етапи, повратни точки и решения в процеса на геноцида?
- Как и защо хората са участвали/извършвали/ставали съучастници в тези престъпления?
- Как са реагирали евреите на преследването и масовите убийства?

2.3 КОНТЕКСТ И РАЗВИТИЕ

За да разбере как е бил възможен Холокостът, човек трябва да го разгледа от различни гледни точки и в контекста на различни процеси, като използва за отправна точка следващите въпроси. Изучаването на взаимовръзките на националния и местния контекст е от особена важност.

2.3.1 Предшественици на Холокоста

- Какъв е бил европейският антиюдаизъм и как той е бил свързан с християнските учения?
- Как са се развивали антисемитизмът и расисткото мислене през деветнадесети век и как са се свързвали те с националистическите идеологии?
- Какво е било влиянието на Първата световна война и на политическите събития в Европа в периода между двете световни войни върху отношенията евреи – неевреи?

2.3.2 Възходът на нацистите, техните възгледи за света, тяхната расистка идеология и политическа практика

- Как и защо нацистите са преследвали евреи и други хора в своята пропаганда и политика?
- Как установяването на националсоциалистическата диктатура и по-специално ликвидирането на основни права и погазването на върховенството на закона са прокарали пътя към Холокоста и как германското общество е реагирало на този процес?
- Как нацистите са погазили правата на евреите в довоенния период?
- Какъв е бил отговорът на света на нацисткото управление и политика?

2.3.3 Ходът и развитието на Холокоста в контекста на Втората световна война

- Как нацистите се активизират в преследването на евреи, след като Германия започва Втората световна война и как върху това влияе ходът на войната?
- Как и защо нацистите организират експроприацията на еврейското имущество и как това повлиява върху шансовете за оцеляване на евреите?
- Какви са били различните видове гета и как са се използвали те за разделение, концентрация и преследване на общностите?
- Как мобилните щурмови групи за убийства (айнзацгрупен) са успели да избият стотици хиляди евреи в рамките на половин година след нахлуването на Германия в Съветския съюз?
- На какъв етап нацистите са взели решение за избиването на всички европейски евреи?
- [Как масовите убийства на хора с увреждания проправи пътя към систематичното избиване на евреите?](#)
- Как нацистите са използвали лагерите на смъртта и другите концлагери, за да осъществят набелязаното „Окончателно решение на европейския еврейски въпрос“?
- Какво влияние са оказвали колаборационизмът или съпротивата в съюзните на Германия държави и в окупираните страни върху преследването на евреите?
- Каква роля е изиграло поражението на нацистка Германия и нейните съюзници за края на Холокоста?

2.3.4 След войната: преки последици

- С какви предизвикателства са се сблъскали оцелелите от Холокоста хора след освобождаването им? С какво положението на оцелелите евреи след освобождаването им се е различавало от положението на нееврейските жертви на преследвания и война?
- Какви елементи на преходно правосъдие са били предоставени след края на нацисткия режим и на войната в Европа? В какво отношение те са били успешни? Какво не е било постигнато?

2.4 КОНЦЕПТУАЛНО РАЗБИРАНЕ

Учащите се трябва да умеят да разграничават различните масови жестокости, извършени от нацистите и техните съучастници, всяка от които има собствени причини и резултати. Въпросите, които се поставят, могат да бъдат следните:

- Кои групи хора са станали жертва на нацистки преследвания и масови убийства, по какви подбуди и с какви последици?
- Как геноцидът на евреите е свързан с други злодеяния, извършени от нацистите и техните съучастници, включително с геноцида срещу роми и синти?

2.4.1 Отговорност

Ако учащите се започват да разбират как е станал възможен Холокостът и да се замислят какви въпроси повдига това днес пред обществата, тогава те ще осъзнаят, че да се хвърля отговорността за това единствено върху Хитлер и нацистите не е достатъчно.

Въпросите, които се поставят, могат да бъдат следните:

- Кои са били отговорни и съучастници и какви са били мотивациите им? Какви са разликите между отговорност и съучастие?
- В убийствата са участвали предимно мъже, но каква спомагателна роля са изиграли жените и каква е отговорността на жените за тези престъпления?
- Каква е била ролята на местното нееврейско и еврейско население (включително в спасяването или в колаборацията)?
- Какво е било отношението на мнозинството от населението на окупираните държави към преследването и убийствата на евреи?

- Кои бяха хората и групите хора, които са поели риска да помогнат и да спасят евреи? Какво ги е мотивирало? Какво е попречило или обезкуражило другите да предприемат подобни действия?
- Какво е било известно за преследването и убийствата на евреи и кога?
- Как е реагирал светът на новините за преследване и избиване на евреи?
- Какво е било известно за геноцида на роми и защо не му е било обърнато внимание извън регионите, окупирани от нацистите?
- Какво са направили съюзниците, неутралните държави, църквата и други, за да спасят жертвите на нацистките престъпления и могли ли са да направят повече?

2.4.2 Действията на жертвите

От съществено значение е Холокостът да не се разглежда само от гледна точка на източниците, действията или разказите на извършителите. Евреите и другите взети на прицел жертви трябва да се появяват на историческата сцена като личности и общности с техен собствен контекст и история, а не като пасивни обекти, които трябва масово да бъдат избивани. Преподавателите трябва да се аргументират пред учащите се, че жертвите са се опитвали да действат и са реагирали на разгръщащите се престъпления в светлината на своето разбиране за света и тяхното място в него и на базата на информацията, к която са разполагали. Това може да стане ясно след проучване на:

Довоенният живот

- Как са живели евреите в техните родни страни и как е бил засегнат животът им от преследването, започнато от нацистите, техните съюзници и съучастници?

Реакция и съпротива

- Как нацистите са изолирали евреите от другите общности? Как са реагирали евреите на тази изолация?
- Какво е характерно за лидерството, образованието, общността, религиозната практика и култура на евреите по време на Холокоста?
- До каква степен и по какъв начин са могли евреите да оказват съпротива? Какво ги е ограничавало или мотивирало в техните решения и действия?
- По какъв различен начин са пострадали мъжете, жените и децата от преследванията на нацистите и как са реагирали те?

2.4.3 Релевантността на Холокоста спрямо въпросите на съвременното

На учащите се трябва да се даде възможност да обсъдят значението на Холокоста за съвременното. Въпросите, които се поставят, могат да бъдат следните:

- Как може изучаването на преследването на жертвите на нацистката идеология да способства за разбирането на влиянието върху обществото на нарушаването на човешките права днес? Какво по-специално може да се каже за взаимовръзките между стереотипите, предразсъдъците, изкупителните жертви, дискриминацията, преследването и геноцида?
- По какъв начин познанията за еврейските бежанци преди, по време и след Холокоста могат да бъдат от значение за разбирането на съвременните бежански кризи?
- Какво може да ни разкаже изучаването за Холокоста за процесите на геноцид, за неговите предупредителни знаци и за възможностите за намеса, която да подпомогне съвременните усилия за предотвратяването на геноцид?
- Съществуват ли ситуации, когато използването на образи или разкази за Холокоста е безполезно? Съществуват ли представи за Холокоста, които са особено проблематични?

3

**КАК ТРЯБВА
ДА СЕ ПРЕПОДАВА
ЗА ХОЛОКОСТА?**

За нито един предмет не съществува един-единствен „правилен“ начин на преподаване, няма идеална методология, подходяща за всички преподаватели и обучаващи се. Предлаганите тук препоръки обаче се основават на практически опит и са призвани да са от полза за учителите при подготовката на собствени схеми за работа с отчитането на образователните потребности на учащите се.

3.1 РЪКОВОДНИ ПРИНЦИПИ

3.1.1 Холокостът може успешно да бъде преподаван; не се страхувайте да подходите към тази тема

Някои преподаватели се колебаят в какъв обем да представят темата за Холокоста заради предполагаеми трудности и чувствителност при преподаването. Има преподаватели, които се затрудняват да предадат мащаба на тази трагедия, колосалния брой на въвлечените в нея хора и падението, до което може да стигне човечеството. Някои си задават въпроса как да привлекат вниманието на учащите се, без да ги травмират, или пък се притесняват от възможните им реакции. Преподавателите по-специално искат да бъдат подготвени за различни форми на поведение и отговори, които могат да бъдат породени от темата за Холокоста.

Учащи се на различна възраст могат да бъдат запознавани с историята на Холокоста, като методът и съдържанието трябва да бъдат съобразени с възрастта. Съсредоточаването на вниманието върху историите за отделни жертви, бягства и спасяване може да бъде по-подходящо за по-младата аудитория. За по-големите учащи се е по-подходящо да изучават по-сложни и предизвикателни материали с по-голямо използване на подходящи първоизточници. Подборът на източници и учебници трябва да се прави с отчитането на тези препоръки, а също с отчитането на емоционалните потребности на учащите се и на конкретните обстоятелства.

Като цяло – не се страхувайте да подходите към тази тема. Макар да може да изглежда обезсърчително, опитът показва, че Холокостът може да бъде изучаван от учащите се успешно и с добри резултати. Проучвайте и използвайте широк спектър от материали, методи на описание, най-добрите практики и конкретни стратегии на обучение, които могат да се използват за подпомагане на планирането, подготовката и провеждането на занятията.

3.1.2 Бъдете прецизни в използването на езика и определянето на термина Холокост

- Прецизността на езика при описанието на термини и дейности ще помогне на учащите се да избягват поставянето на етикети, при която се размиват различията и разбиранията. Думата „лагер” например се използва за описание на множество места и локации. Въпреки че хората са загивали и са били убивани в много лагери, създадени от нацистите и техните съучастници, не всички лагери са били нарочно създадени като центрове за убийства или лагери на смъртта. Различните лагери

по различно време са функционирали по различен начин и сред тях е имало концентрационни лагери, лагери за робски труд, транзитни лагери. Прецизните определения помагат да се избягват недоразумения, като се представя конкретиката.

- Използването на ясно определение на термина „Холокост“ (или „Шоа“) може от самото начало да сведе объркванията до минимум. IHRA използва термина „Холокост“, за да опише подпомаганите от държавата систематично преследване и убийства на евреи от нацистка Германия и нейните съучастници през периода 1933–1945 година. Разгарът на преследване и убийства бе по времето на Втората световна война. Някои организации – дори някои авторитетни институции – използват термина „Холокост“ в много широк смисъл, за да обхванат всички жертви на нацисткото преследване. Все пак мнозинството историци, занимаващи се с този период, използват по-точно определение, в което се признава, че евреите са станали жертва на систематично преследване и убийства по начин, който отличава съдбата им останалите, с изключение може би на ромите и синтите (група жертви, при които от бебетата до възрастните всички хора е трябвало да бъдат унищожени). Бъдете запознати с различните начини, с които различните източници могат да използват този термин. Уверете се, че използването му е постоянно и точно.
- За мнозина терминът „Холокост“ е проблематичен. Съчетание от две гръцки думи, „Холокост“ предполага жертвоприношение чрез изгаряне. Терминът може погрешно да внуши, че масовото убийство на евреите е било някаква форма на мъченичество, а не резултат на геноцид. По тази причина мнозина предпочитат на използват думата „Шоа“, която на иврит означава „катастрофа“.
- Осигурете възможност на учащите се критично да обсъждат терминологията. Уточнете, например, че термини като „окончателно решение“ или „еврейски проблем“ са евфемизми, създадени и използвани в даден исторически момент от извършителите, за да могат те да артикулират своя мироглед в противоположност на съществуващия неутрален език за безпристрастно описание на минали събития. По аналогичен начин термини като „гето“ трябва да бъдат обяснявани, за да разкрият различните значения на тази дума в речника на нацистите и в използването ѝ периода преди и след нацизма.
- Препоръчва се на преподавателите да имат предвид начините, по които обществото и културата говорят за Холокоста, тъй като обществените представи могат да повлияят върху разбирането на учащите се. Популярната култура и повествования могат да увековечат митовете и погрешните представи за историята. Моделирането на последователност, точност и прецизност на езика може да помогне за осмислянето на предварително формулираните понятия.

3.1.3 Дайте широко осветляване на тази тема и разглеждате историята в различните контексти

Холокостът е поредица от взаимосвързани събития, които с течение на времето и в контекста на войната надхвърлят националните граници. По този начин събитията продължават да са част от многообразната европейска и световна история и исторически процеси. Учащите се трябва да са в състояние да установят, че в различните държави Холокостът е бил извършен по различен начин. Освен това геноцидът е станал възможен в европейската и световната история в резултат на различни краткотрайни, средносрочни и дълготрайни фактори. Създайте възможност за детайлното им разглеждане в един по-широк контекст, в който са протекли събитията, свързани с Холокоста.

Тези измерения задълбочено са изследвани от учените. При подготовката на схемите за работа и планирането на отделните занятия се опитайте да ползвате авторитетни академични изследвания, които обхващат различните аспекти на геноцида и неговата еволюция.

3.2 УЧЕБНИ ДЕЙНОСТИ И КОМПЛЕКСЕН ПОДХОД

3.2.1 Създайте позитивна образователна среда с активна педагогика и лично ориентиран подход.

Постарайте се да създадете открита и сигурна образователна среда, в която на учащите се им се предоставя пространство и време за размисъл, в която им се предоставя възможност да задават въпроси, да обсъждат своите мисли и опасения, а също така да споделят идеи, мнения и проблеми.

Холокостът отправя предизвикателства към множество предположения, които младите хора имат по отношение на естеството на обществото, прогреса, цивилизацията и човешкото поведение. Учащите се могат да проявят защитни реакции, негативни чувства или нежелание да навлизат по-надълбоко в историята на нацисткия период или на Холокоста. Освен това част от техните реакции могат да бъдат алтернативните възгледи и нагласи. Позитивната и вдъхваща доверие учебна среда е важна, за да могат подобни въпроси открито да бъдат поставяни и обсъждани.

Учащите се изграждат тяхното разбиране за света предимно чрез собствените си открития и комуникацията с другите, а не прост чрез предаване на знания от преподавателя на учащия се. Възприемете ориентиран към учащия се подход, в който ролята на преподавателя е да улесни откритието, а не просто да предава знания, и да насърчи учащите се в поемането на активна роля в собственото им обучение.

3.2.2 Отнасяйте се внимателно към възпитанието, емоциите и притесненията на учащите се

Класове в училище рядко са еднородни, независимо да става дума за религия, култура, социален или етнически произход. Отделните учащи се носят своя собствена биография, предубеждения, лични емоции и притеснения. Освен това обществените дебати и актуалните политически теми също влияят на начина, по който учащите се ще подходят към темата. Разнообразният характер на всеки учебен клас и текущите публични дебати създават редица възможности Холокостът да стане актуален за учащите се и темата да ги завладее.

Проявявайте чувствителност към чувствата и мненията на учащите се, особено по онези въпроси, които истински ги вълнуват. Създавайте възможности тези въпроси да бъдат обсъждани открито. Бъдете готови да разгледате и други истории за геноцид, расизъм, преследване или колониализъм в съвременния свят. Погрижете се различните случаи, включително техните причини и природа, да бъдат ясно разграничени. Обсъдете разликите между „сравняване“ и „приравняване“.

Има учащи се, които смятат, че историческите или съвременните страдания и преследвания на групи хора, с които самите те се идентифицират, не са били разгледани; тези учащи се може и да не са в състояние да учат за преследването и убийствата на други. Убедете се, че учащите се имат възможност да се запознаят с други подобни въпрос в различен контекст на обучение и направете така, че тези съображения да не се превърнат в упражнения за измерване на относителността на страданията (вж. 3.5.2).

3.2.3 Бъдете внимателни по отношение на целта и обосновката, когато използвате писмени и визуални материали – особено тези с графичен характер

Изображенията и текстът трябва да се подбират внимателно и да носят образователна полза. В образователната среда уважението както към жертвите на Холокоста, така и към учащите се изисква деликатен подход и внимателно обмисляне кой материал е подходящ. Използването на графични изображения с цел да се предизвика шок и ужас е унищително за жертвите и може да затвърди стереотипите за евреите като жертви. Освен това изображенията могат да бъдат несъответстващи на чувствителността на учащите се по отношение на човешките травми или скромност. Холокостът може да се преподава ефективно и без да се използват фотографии или кадри от филми.

Като и при използването на терминологията (вж. 3.1.2), имайте предвид източника на избраните материали. Преподавателите трябва постоянно да поставят под съмнение използването на източниците и да си задават въпроса какви образователни резултати ще се постигнат при използването на определени материали.

3.2.4 Индивидуализирайте историята чрез използването на статистически данни в лични истории

Дайте възможност на учащите се да видят хората, преследвани от нацистите. Преподавателите могат да приложат методи, които да направят мащаба на Холокоста и броя на въвлечените в него хора нагледни за учащите се. На мнозина ще им е трудно да осъзнаят трагедията на Холокоста, ако тя бъде представена само в статистически план. Постоянното позоваване на „шестте милиона“ рискува да обедини общностите и отделните хора в една безлична маса, а опитите да се представи колосалната численост могат да доведат до по-нататъшно обезличаване и дехуманизация.

Вместо това и където е възможно използвайте примери, свидетелства за оцелели, писма и дневници от този период, за да илюстрирате човешкия опит. Учащите се трябва да са в състояние да привеждат примери за това как всяка една „статистическа единица“ е била реален човек, със своя живот преди Холокоста, съществуващ в контекста на неговите семейство, приятели и общности. Наблегнете на достойнството и човечността на жертвите във всички времена.

3.2.5 Създайте възможност за изследване на сложния характер на ролите, които хората играят, вместо да се затвърждават стереотипите

Съсредоточете вниманието върху историите на отделни хора, изправени пред морални дилеми и направения избор; това може да направи историята на Холокоста по-непосредствена и интересна за учащите се и по-актуална за съвременния им живот.

Осигурете исторически ресурс, който дава възможност учащите се изследват детайлно сложните фактори, влияещи върху човешкото действие. Покажете как реални хора са направили своя избор, допринесли са за развитието на събитията, като същевременно обсъдите как върху действията на хората е повлиял широк спектър от фактори – такива, като обществени структури, икономика, идеология лична убеденост и мотивационни фактори. Термини като „извършител“ (бел.пр. – в смисъла на „престъпник“), „наблюдател“, „жертва“ и „спасител“ са се развили във времето в проучванията за Холокоста, за да бъдат класифицирани и анализирани определен тип исторически участници. Уверете се, че учащите се разбират, че тези категории се налагат върху миналото, а не произтичат директно от него. Поведението на хората обикновено се припокрива и флуидно: човекът, описан в даден контекст като „наблюдател“, в друга ситуация може да се окаже „престъпник“ или дори „жертва“.

Старайте се да не допускате укрепване на стереотипите, според които всички спасители са били героични, добри и мили, че всички наблюдатели са били апатични, а всички извършители – садистични. Преди всичко подчертавайте, че „жертвите“ не са били безсилни, а по-скоро са реагирали на сложните и стресови ситуации по начини, обусловени от възрастта, произхода и контекста. Особено внимание трябва да се обърне върху избягването на елементарни обобщения за „националния характер“, а ако такива се появят, то те трябва да бъдат оспорени.

3.2.6 Не се опитвайте да представите извършителите като „нечовешки чудовища“

Мотивацията на извършителите трябва да бъде изследвана задълбочено: учащите се могат да използват първични източници, тематични изследвания и отделни биографии, за да претеглят относителното значение на факторите. Социални структури, икономика, идеология, предразсъдъци, пропаганда, ксенофобия, дехуманизация, натиск от страна на връстници, криминална психопатология и мотивационни фактори като страх, власт или алчност – всички те оказват влияние в приемането на решение от страна на хората за участие или съучастие в Холокоста. Целта не е да се приеме това за нормално, а да се разбере защо тези хора направиха това, което направиха. Разбирането не означава оправдание.

Холокостът беше човешко събитие с човешки каузи. Дори когато престъпниците извършваха нечовешки деяния, повечето от тях не бяха садистични психопати; етикерането им като „зло“ не е достатъчно обяснение да Холокоста. Вместо това преподавателите трябва да се опитат да помогнат на учащите се зададат един друг и по-сложен въпрос. Как е било по човешки начин възможно обикновените индивиди, извършили жестокости и убийства на други хора, включително на жени и деца, същевременно да бъдат любящи бащи и съпрузи, предани съпруги и майки?

3.2.7 Бъдете внимателни при симулации и игри с разпределение на роли

Внимавайте при симулации, творческо писане и упражнения чрез игри с разпределение на ролите, които подбуждат учащите се да си представят, че те са пряко ангажирани в Холокоста. Опитите за „обвързване“ могат да доведат до измамна еквивалентност или до опростяване, тъй като учащите се ще се опитат на открит сравнения със собствения си живот. Някои млади хора може да се отъждествят със събитията от Холокоста и властта или дори „блясъкът“ на нацистите да ги развълнува. Други могат да изпитат болезнено увлечение от страданията на жертвите. Учащите се с травмиращ житейски опит или трудни семейни истории освен това могат да изпитат силен стрес, когато в хода на историческото изследване повторно изживеят тези епизоди.

Помислете за такива упражнения, в които се използват „позиции на наблюдатели“, които по-точно отразяват нашата позиция по отношение на миналото. Обучаемите например могат да бъдат помолени да влязат в ролята на някой от неутрална държава: може би на журналист, който пише статия за вестник от тази държава за преследването на евреите; загрижен гражданин пише до своя политически представител; участник в кампания, която се опитва да мобилизира общественото мнение. Такива упражнения могат да станат добри мотиватори при обучението, а също да изтъкнат възможните действия, които учащите да предприемат по отношение на събития, които ги вълнуват в днешния свят. Преподавателите могат да насърчават неподправената съпричастност чрез лични истории, изследване на случки и свидетелства за оцелели.

Не забравяйте да ангажирате учащите се за участие в обсъждане след всяка игра с разпределени роли, симулация или творчески упражнения. Важното е да се разбере как учащите се са реагирали на този материал и как са го осмислили.

3.2.8 Поощрявайте изучаването на местната, регионалната, националната и глобална история и памет

В държави, където са се състояли събития от Холокоста, наблегнете на тези специфични събития в контекста на националната история по време на този период, без обаче да пренебрегвате общоевропейското измерение на Холокоста. Това изследване може да включва опита на жертви, спасители, извършители, съучастници, жители и странични наблюдатели. Преподавателите трябва да насърчават преосмислянето на общите „национални“ повествования за периода.

3.2.9 Интердисциплинарният подход може да обогати разбирането за Холокоста

Събитията от Холокоста разкриват крайностите в човешкото поведение, които са свързани с множество области на човешкия опит. В резултат темата е от значение за преподаватели в редица учебни дисциплини. Интердисциплинарният подход може да обогати разбирането на учащите се за Холокоста чрез използване на различни области на познание, подхода към Холокоста от множество гледни точки и надграждането на идеи и знания, придобити в редица образователни области.

Изучаването на Холокоста чрез историята предизвиква силни емоции. Поезията, изкуството и музиката могат да помогнат на учениците да се изразяват творчески и с голямо въображение. Холокостът повдига важни морални, богословски и етични въпроси, които учащите се могат изучават в часовете по гражданско образование или обучение по религия. Учебните проекти и програми както на национално, така и на международно ниво, които обединяват учащи се в общи занимания с връстници от други части на държавата или от други страни, могат да допринесат за по-доброто разбиране на местната, регионалната и глобалната история на Холокоста.

Това изисква диалог и сътрудничество между преподаватели по различни предмети, допълнителни дейности от тяхна страна за стимулиране на процесите на познание и разбиране. Дигиталните платформи на обучение и средствата за комуникация могат да подпомогнат учащите се в учебната им дейност в различни области и места.

3.3 КРИТИЧНО МИСЛЕНЕ И АВТОРЕФЛЕКСИЯ

3.3.1 Холокостът не е бил неизбежен

Фактът, че някакво историческо събитие се е състояло и е документирано, още не означава, че то е трябвало да се състои. Холокостът се е състоял затова, защото отделни лица, групи хора и държави са вземали решения да действат или да не действат. Съсредоточаването на вниманието върху тези решения дава представа за човешката история и човешката природа и помага на учащите се по-добре да разсъждават критично по темата.

3.3.2 Обсъждайте сложността на историята

Напомнете на учащите се, че такива сложни събития като Холокоста често пъти предизвикват повече въпроси, отколкото да предлагат лесни отговори. Желанието да си „извлечем урок“ от Холокоста води до риск от опростяване, до заключения че нещо е „или правилно, или погрешно“ – Холокостът се е състоял, защото хората не са успели да направят верен морален избор – и води до повърхностно прочитане на историята. Изследването на Холокоста по-скоро поражда въпроси за естеството на индивидуалния избор, „проблема на злото“ и начините, по които хората се примиряват – или не се примиряват с миналото.

Позволете на учащите се да изучават и разследват задълбочено Холокоста, включително по въпросите в раздела „Какво трябва да се преподава“, в който се разглеждат дилемите на жертвите, спасителите, извършителите и наблюдателите.

Освен това обсъдете с учащите се условния характер на историческите „отговори“ – например заради появява на нови факти или загуба на исторически документи. Поощрявайте учащите се гледат на работата си по Холокоста като водеща ги към осмисляне, а не към окончателен отговор.

И накрая, въпреки че възпоменанието и образованието на трябва да останат отделени едно от друго, мемориалните практики могат да се окажат ценен начин за удовлетворяване на емоционалните потребности на обучаемите.

3.3.3 Помогнете на учащите се да развият историческо съзнание чрез изучаването на интерпретациите и възпоминанията за Холокоста

- **Окуражавайте учащите се да анализират критично различните интерпретации на Холокоста**

Обучението в класната стая и нашето възприятие на миналото винаги са повлияни от един по-широк културен контекст. Академичните и популярни представяния на Холокоста чрез игрални филми, средствата за масова информация, документални произведения, изкуство, театър, разкази, мемоари, музеи формират колективната памет. Всяко тълкуване и представяне е повлияно от обстоятелствата, при които е извършено, и може да говори както за времето и мястото, когато и където е било направено, така и за събитията, които представя.

Дайте на учащите се възможност да поразсъждават как и защо са създавани подобни интерпретации и представи за миналото, избора на доказателства, върху които те се основават, и намеренията на авторите. Помогнете на учащите се да разберат, че макар да съществуват сфери на исторически дебати, не всички интерпретации са еднакво валидни.

- **Поканете учащите се да вземат участие и да поразсъждават за националните и местните традиции за отдаване на почит и възпоменания.**

Събития като Дни за почитане на паметта на жертвите на Холокоста дават възможност за проекти, които ангажират представители на няколко поколения, стимулират обсъждането в семейна среда на свързаните с това съвременни проблеми и способстват на другите форми за обучение в общностите.

Освен че позволяват изучаването на Холокоста да се пренесе от класната стая към една по-широка общност, тези случаи могат сами по себе си да се превърнат в предмет на изучаване и изследване. Учащите се могат да бъдат приканени да разсъждават как културните влияния формират паметта и мемориалите, как местната им общност решава да отразява миналото си, как различните групи хора избират части от историята, за да конструират свои собствени повествования, дали държавата им засяга трудните аспекти от собствената си национална история и как подобни възпоменания се отличават от възпоменанията в други държави.

- **Създайте възможност за размисъл върху ролята на историята във формирането на смисъла и идентичността в съвремието**

„Историческото съзнание“ признава, че всяко повествование за минали събития е оформено според контекста, в който то е създадено. Историческото съзнание признава, че нашето разбиране за миналото в съвремието има значение за отделните личности и групи хора и формира очакванията им за бъдещето.

„Колективната памет“ – това е как група хора запаметява историческия опит, често пъти отразявайки ценностите на обществото и препредавайки тази памет от поколение на поколение. Колективната памет се въплъщава в дните на народната памет, музеите и мемориалите, а също в други видове утвърдени общонационални повествования. Дайте възможност на учащите се да изследват начините, по които те са станали част от колективната памет чрез такива обществени институции и социални връзки като училището, медиите и семейството.

Докато учащите се запознават с различни исторически повествования за Холокоста, предложете им въпроси, като:

1. Защо ключови аспекти на тези разкази се различават?
2. Какви елементи присъстват и отсъстват в различните повествования за Холокоста?
3. Каква може да бъде причината за различията в акцентите между различните разкази?

Осъзнаването на факта, че нашето разбиране за миналото зависи от културния, политическия и времеви контекст и съвременната идентичност може да даде на учащите се възможност да развият историческото си съзнание.

3.3.4 Представете еврейския народ извън рамките на Холокоста

Еврейският народ има дълга история и богато културно наследство и Холокостът трябва да е поставен в исторически контекст, като показва живота преди и след него. Дайте възможност на учащите се разберат, че евреите като жертви на нацисткото преследване са били поставени в нечовешки условия на деградация (вж. 2.4.2). Поради унищожаването на богатите и изпълнени с живот еврейски общности в Европа съвременната световна култура е понесла огромни загуби.

3.3.5 Недопустимо е изопачаването и отрицанието на миналото

Откровеното отричане на Холокоста може и да е рядкост, но изопачаването му е широко разпространено явление. И изопачаването, и отричането подкопават историческото мислене, пренебрегвайки и подценявайки историческите свидетелства и базиращото се на факти разбиране на историята.

Отричането на Холокоста – определено от IHRA като „дискурс и пропаганда, които отричат историческата реалност и мащабите на унищожение на евреите“ – често е мотивирано идеологически и е елемент от теорията на конспирацията, която се явява неразделна част от съвременния антисемитизъм. Конспиративният елемент в отричането на Холокоста се характеризира с утвърждаването, че евреите преувеличават или дори сами създават Холокоста като историческо събитие, за да получат финансова изгода, влияние или власт. Онези, които отричат, се опитват да посеят семената на съмнението чрез преднамерено изопачаване и невярно представяне на историческите факти. Внимавайте да не легитимирате отрицателите, включвайки се във лъжливи дебати. Трябва да се внимава, за да не бъде предоставяна платформа за изява на идеологически мотивирани отрицатели. Не разглеждайте отричането на Холокоста като законен исторически аргумент и не се опитвайте да опровергавате позициите на отрицателите по пътя на обичайните исторически дебати и рационалните аргументи.

Както и в случаите с много други конспиративни теории, отричането на Холокоста може да предизвика интереса и любопитството на учащите се, тъй като тези теории отправят предизвикателство към утвърдилите се и общопризнати фактологически позиции, които се възприемат като позиции на онези, които са на власт. В този случай критичните въпроси за Холокоста не е задължително да се основават на идеологическата убеденост, а могат да бъдат мотивирани от опит да се оспорят утвърдените позиции и да се провери реакцията на преподавателите и властите. При подобни случаи се опитайте било чрез обсъждане в класната стая, било в разговор тет-а-тет да изясните мотивацията на онези коментари, които склоняват към отричане. Въпросът защо подобни перспективи са важни за учащите се може да бъде много полезна отправна точка за такива обсъждания.

Изопачаването на Холокоста – „преднамерени опити да се оправдае или омаловажи въздействието на Холокоста или неговите основни елементи“ – може да бъде мотивирано от различни фактори. Сред тях е – като не е единствен – опитът да се минимизира въздействието на Холокоста, чрез прикриването на отговорността на нацистка Германия за Холокоста, като се обвиняват други държави или групи. Същото се отнася и за отричането или изопачаването по отношение на геноцида на роми и синти, като тази група жертви често се описва като криминален елемент, заслужаващ да бъде преследван.

На изопачаването може да се противостои чрез позоваване на историческите факти, които се основават на исторически данни, съдържащи се в документите и изследователската литература. Размисълът и проявата на интерес към това, къде учащите се са получили дезинформацията и какво ги е подтикнало да я използват, може да помогнат на преподавателите да подготвят съответната реакция и да изработят ефективни начини за справяне със случаите на изопачаване по време на уроците.

Задълбоченото изследване на изопачаването и отричането на Холокоста може и трябва да се разглежда отделно от историята на Холокоста. То може да бъде посветено на това как са се развивали с течение на времето формите на антисемитизъм, или пък проект за медийно изследване на манипулацията, изкривеното представяне и изопачаване, използвани от определени групи с политически, социални или икономически цели. [Работната дефиниция за отричане и изопачаване на Холокоста на IHRA](#) може да се използва заедно с определенията, съдържащи се в този раздел и в речника в края на този документ.

3.4 ИЗТОЧНИЦИ И РЕСУРСИ ЗА ЕФЕКТИВНО ПРЕПОДАВАНЕ И ОБУЧЕНИЕ

3.4.1 Осигурете на учащите се достъп до исторически източници

Дайте на учащите се възможност да анализират критично оригинални исторически източници и да разберат, че анализът, интерпретацията и оценката трябва да се основават на правилно представяне на историческите доказателства.

Престъпниците, жертвите, спасителите и свидетелите се разкриват именно в писмата, дневниците, вестниците, речите, произведенията на изкуството, заповедите и официалните документи от онова време. Историческият източник е необходим за което и да е значимо изследване на мотивациите, мислите, чувствата и действията на хората в миналото, а също за всеки сериозен опит да се разбере защо хората са направили своя избор или защо събитията са се случили по този начин.

3.4.2 Използвайте свидетелски разкази, за да получите уникална връзка с миналото

Използването на свидетелски разкази от първа ръка в допълнение към изучаването на историята помага на учащите се да разберат как събитията са повлияли върху хората. Припомнянето на събитията чрез личната гледна точка позволява да се направи разграничение между фактите и размислите, а също така дава възможност на учащите се да размишляват върху природата на паметта.

В някои държави все още има оцелели от Холокоста хора, които живеят в своите общности. Ако това е възможно, свържете се с оцелелите и им предложете да говорят. Това предоставя специален образователен опит. Други хора, които пряко са участвали в Холокоста или които са били непосредствени свидетели на събитията (спасители, освободители и други), също могат да дадат значими свидетелства. Да бъдеш редом до човек, който лично е преживял исторически събития, може да помогне за такова разбиране на историята, което не винаги се постига чрез други източници.

Когато каните в учебна среда оцелял човек или свидетел, предварително обмислете как ще протече срещата, за да се използва максимално потенциалът на позитивния диалог с госта. Уверете се, че учащите се с помощта на допълнителни източници са придобили познания по отношение на историческите събития. Помнете, че срещата със свидетели е само един от начините за препредаване на историческите знания. Постарайте се да изучите предварително историята на живота на този човек, за да се убедите, че има достатъчно основания за уважителен и възприемчив обмен на мнения. Помогнете на учащите се да разберат, че независимо от обстоятелството, че тези събития са вече отдалечени във времето, за поканения човек все още може да бъде болезнено да споделя личните си преживявания. Призовете онези, които ще се срещнат с оцелелия, да го питат не само за това, което се е случило с него по време на Холокоста, но също и за живота му преди и след това, за да могат учащите се придобият цялостна представа за човека и за това как оцелелият се е опитвал да живее с придобития от него опит.

Броят на оцелелите и свидетелите, способни да разкажат историята си пред широка аудитория, намалява, по тази причина тяхното документиране чрез съвременните визуални средства е от особена важност. Те могат да се използват като подкрепа на възприятието, а не просто като илюстрация на историческите събития. Вместо напълно изчерпателни свидетелства използвайте откъси от тях, които са внимателно подбрани за постигане на дидактическите цели на урока. Обърнете особено внимание на подбора на клипове със свидетелства, за да могат учащите се да изучат свидетелствата както от познавателна, така и от емоционална гледна точка. Винаги осигурявайте историческия контекст за интервюто.

Една от точките на изследването може да е за разминаването във времето между историческото събитие и разказа на свидетеля. Учащите се могат да размишляват за това, как върху документирането на свидетелския разказ въздействат обстановката на интервюто, историческите процеси и процесите на колективната памет, а също променящите се обстоятелства в живота на свидетеля. Документът на IHRA [„Преподаване за Холокост без оцелели“](#) съдържа по-подробни препоръки.

3.4.3 Бъдете наясно както с потенциала, така и с ограниченията на всички учебни пособия

Преценявайте историческата достоверност на всички учебни материали и доказателства в съответния контекст. Включете, когато това е възможно, лични истории, обвързани с локалния контекст или събития. Използването на дневници, писма, фотографии и други свидетелства от жертвите и оцелелите може да помогне гласът им да бъде чул. Прибегнете към тематични изследвания, отправящи предизвикателство към негативните стереотипи за групите жертви, които могат да са налице в обществото или в обучаемата група, и ги разрушават. Дискусиите по съдържанието на образователните ресурси ще развият критичното мислене на учащите се.

Обърнете внимание, че значителна част от доказателствата за Холокоста – било писмени документи, било фотографии или филми – са дело на нацистите. Помнете, че при възпроизвеждането на нацистката пропаганда и използването на фотографии или видеозаписи на злодеяния някои учебни помагала могат да засилят негативното впечатление по отношение на жертвите и още веднъж унижат или покажат в нехуманна светлина.

И, накрая, не забравяйте да се съобразявате с познавателното и емоционалното ниво на учащите се. Уверете се, че изображенията и текстът са подходящи, че учащите са били добре подготвени за емоционалния им ефект. Дайте на учащите се възможност след това да разсъждават върху своите реакции и да ги обсъдят.

3.4.4 Използване на творчески/художествени ресурси

Романите, разказите, стиховете и игралните филми за Холокоста никога не могат да заменят задълбоченото проучване на историческите събития, но могат да предложат индивидуален подход и конкретен поглед върху същността и последиците от престъплението. Творбите с висока естетическа стойност за Холокоста вероятно водят към съпричастност и разбиране, като се съсредоточат върху индивидуалната съдба на жертвите и улеснят разбирането на събитията. Те обаче могат да постигнат това само ако езикът и съдържанието им избягват сантименталността и кича.

Художествената измислица трябва да зачита конкретните събития, факти и условия на Холокоста и да е без историческа манипулация и изопачения. Този принцип се отнася и за филми, базирани върху биографична или мемоарна литература, в които често присъства злоупотреба с истината, скрито зад фразата „Създадено на основата на правдива история“.

Така или иначе, измислените и въображаемите ресурси освен това могат:

- Да развиват критичното мислене по отношение на историческите повествования и да развиват историческото съзнание;
- Да способстват за интердисциплинарното изучаване на Холокоста;
- Да помогнат на учащите се да идентифицират езика на дискриминацията и расизма.

Освен това художествената измислица може да предостави на по-младите учащи се „управляема“ версия на миналото, която да изобразява събитията в съответствие с възрастта, запазвайки при това историческата прецизност. Илюстрациите в книгите с картинки мога да осигурят на по-младите учащи се съответстващ на възрастта зрителен стимул, който да им помогне в обучението.

Първото предизвикателство пред преподавателите е да намерят и използват такива художествени ресурси, които да съответстват на горепосочените критерии. Това означава, че преподавателите трябва да притежават достатъчно достоверни исторически познания, за да могат уверено да разграничат невярната информация или изопачаването (измисленото) от реалистичните исторически факти (истината). Художествените ресурси са допълнение, а не резервен вариант на фактическия архивен ресурс. Преподавателите са длъжни да се консултират с колеги, преподаващи история, за им помогнат да намерят подходящите информационни текстове и исторически изследвания, които вече да придружат с използването на художествените ресурси.

Преподавателят е длъжен да не допуска дезинформации за Холокоста. Това неизбежно означава, че някои творчески ресурси, независимо от тяхната репутация, привлекателност или достъпност, са проблематични и не бива да се използват при преподаването и изучаването на Холокоста.

Романът и филмът *„Момчето в раираната пижама“* често се използва в англоезичното обучение. Въпреки че сюжетът може да стимулира интереса на учащите се, подробностите и повествованието както на книгата, така и на филма не отговарят на историческите факти и създават лъжлива представа за жертвите, престъпниците и местата, където се развиват събитията. Изучаването на тези проблеми по пътя на сравнението с историческите източници и фактологически данни може да се превърне в основа за стимулиране на критичен анализ, съобразен с възрастта на учащите се, но учащите се, които нямат предварителни познания, могат да получат дезинформация за Холокоста, която няма как да бъде оспорена, а още по-малко разбрана.

3.4.5 Помогнете на учащите се да ползват критично интернет източниците

Интернет е незаменим медиен източник, влияещ върху познанието, възприятията и мненията на много учащи се. Въпреки че може да бъде ценен инструмент за образование и проучвания, преподавателите и учащите се трябва бъдат внимателни и критични при използването на уеб сайтовете и социалните мрежи. Най-добрата стратегия е да се препоръчат авторитетни сайтове, които са проверени от гледна точка на тези Препоръки. Използвайте [Международния справочник на организациите на Холокоста на IHRA](#), за да намерите онези полезни сайтове, които да отговарят на потребностите. „[Ромският геноцид: Преглед на международните организации, работещи по исторически и съвременни въпроси](#)“ на IHRA може да помогне в изучаването на геноцида на ромите и синтите.

Изтъквайте необходимостта от критична оценка на всички източници на информация. Учащите се трябва да осъзнаят важността на обмислянето на контекста, в който е била произведена информацията; трябва да има бъдат предоставени инструменти и те да се обучат критично да оценяват всички източници. Насърчете учащите се да задават въпроси като тези от таблицата по-долу:

Има ли дневен ред?

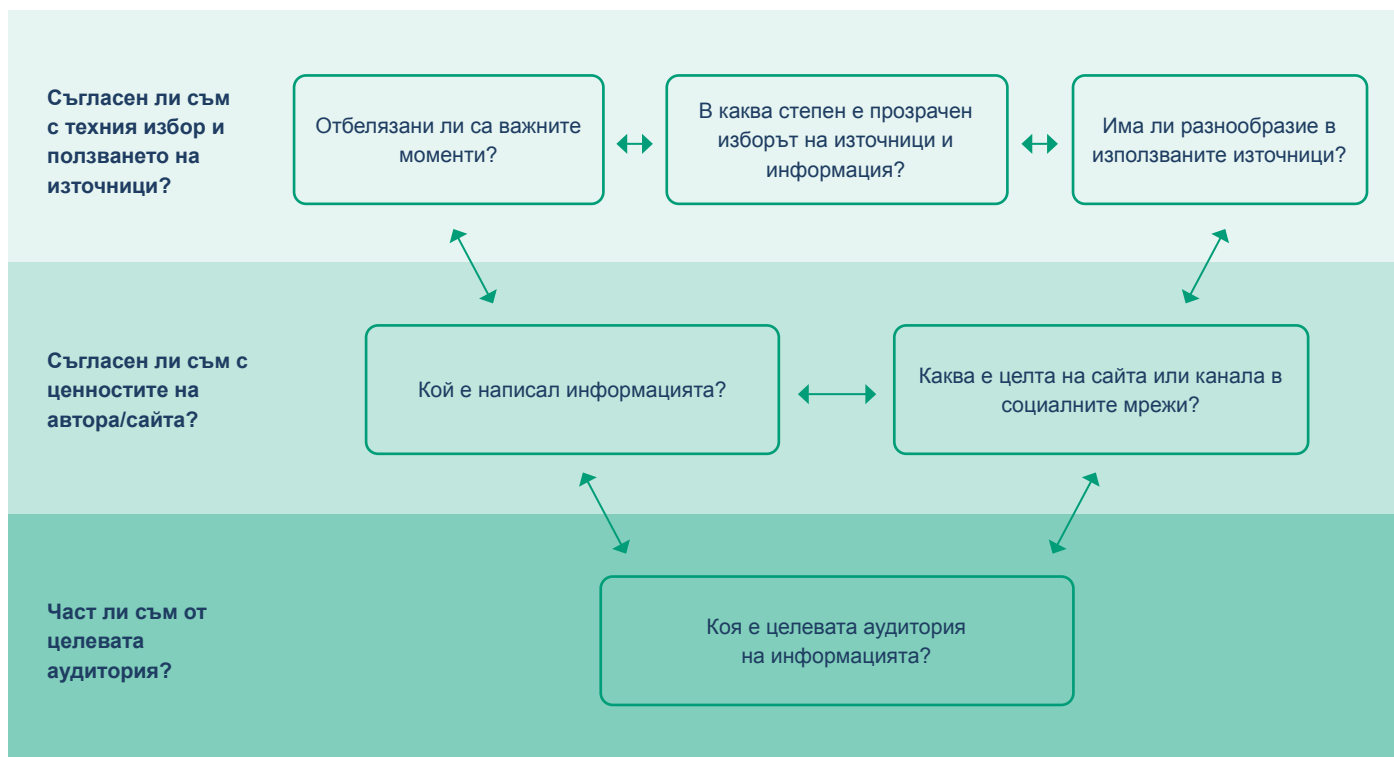

Таблица 3: Примерни въпроси за критичността към интернет източниците

Друг важен елемент на критичната оценка на интернет източниците е обсъждането на произхода, автентичността и целта на такива визуални материали като фотографиите и филмите. Медийната грамотност трябва да бъде оценена и засилвана, а не да се предполага, че я има. Младите хора трябва да бъдат информирани, че има сайтове и канали за социални мрежи, които са създадени от онези, които отричат Холокоста, от расисти и антисемити, с изричната цел да разпространяват дезинформация и лъжи. Те трябва да бъдат научени да забелязват и поставят под съмнение взаимоотношението между собственика на източника и неговите сътрудници или респонденти.

Може също така да бъде полезно идентифицирането на различните категории социални мрежи и да се обсъди как те работят, каква е аудиторията им и защо хората ги използват. Социалните мрежи включват:

Социални мрежи (<i>m.e. Facebook, Twitter</i>)			
Мрежи за споделяне на медии (<i>m.e. Instagram, YouTube, Snapchat</i>)			
Блогове и мрежи за публикация (<i>m.e. Wordpress, Tumblr</i>)			
Анонимни социални мрежи (<i>m.e. Whisper, AskFM</i>)			

Таблица 4: Някои примери за социални мрежи

Трябва да се има предвид и това, че набирането на популярност и навлизането на пазара на определени сайтове и приложения трябва да бъдат наблюдавани, тъй като в тази област протичат бързи и екстремни промени. Познаването (в рамките на професионалните граници) на това как вашите учаци използват социалните мрежи може да бъде съществена част от съвременното образование.

3.5 СВЪРЗВАЙТЕ ИСТОРИЯТА СЪС СЪВРЕМИЕТО: ХОЛОКОСТ, ГЕНОЦИД И НАРУШАВАНЕ НА ЧОВЕШКИТЕ ПРАВА

3.5.1 Измеренията на образованието в областта на човешките права и тяхната взаимовръзка с преподаването и изучаването на Холокоста

Декларацията на ООН за образование и обучение по правата на човека (2011 г.) определя три измерения на образованието в областта на човешките права. Те са посочени в таблица 5 по-долу заедно с описанието как могат да бъдат обвързани с преподаването и изучаването на Холокоста.

<p>Измерение 1</p>	<p>Преподаване за правата на човека: разбиране на нормите и принципите на правата на човека</p>	<p>Влиянието на Холокоста върху формулирането, кодифицирането и транспонирането на правата на човека особено във Всеобщата декларация на ООН за правата на човека и Конвенцията на ООН за геноцида.</p>
<p>Измерение 2</p>	<p>Преподаване чрез правата на човека: използване на методи, основани на правозащитните подходи.</p>	<p>Използване на активни и ориентирани към обучението методи, които разширяват възможностите за проучване по начин да се уважават, поддържат и укрепват правата на учащите се и преподавателите.</p>
<p>Измерение 3</p>	<p>Преподаване на правата на човека: предоставяне на учащите се на възможности да прилагат и подкрепят принципите на човешките права.</p>	<p>Преподаването и изучаването на Холокоста може да доведе и до тематични изследвания на механизмите и процесите, които водят до нарушаването на човешките права и да прераснат в такова мащабно и целенасочено насилие, какъвто е геноцидът. Перспективите пред мира, предотвратяването на геноцид или образованието за демократично гражданство също могат да се използват при анализ на събитията от Холокоста.</p>

Таблица 5: Измерения на образованието в областта на човешките права, прилагани при преподаването и обучението за Холокоста

3.5.2 Важни моменти, които трябва да се помнят, когато преподаването и изучаването на Холокоста се съчетава с образованието за човешки права

Въпреки че преподаването и изучаването на Холокоста може да бъде мощен и достъпен инструмент на образованието за човешки права, преподавателите трябва да помнят следните важни моменти:

- а) Всички предложения, съдържащи се в тези Препоръки по отношение на точността и прецизността на езика и дискурса, а също използването на методи, ориентирани към учащите се, са приложими и към занятията, включващи елементи на образованието за човешки права.
- б) Трябва да се има предвид спецификата на Холокоста и на другите нарушения на правата на човека и съпоставките да се правят предпазливо. Сравняването на събития изисква подробно познаване на всеки един елемент, който се сравнява; в противен случай има риск от неисторически сравнения, което ще попречи на разбирането и ще възпрепятства критичното мислене и анализ. Преподавателите трябва да са взискателни по отношение на тяхното ниво на знания както за Холокоста, така и за всички съпътстващи събития, които се изследват.
- в) Трябва да се прави ясно разграничение между Холокоста и уроците, които могат да се извлекат от него. Събитията от миналото са възникнали по свой особен начин и по конкретни причини, но опростяването на историческите факти или понятия, само за да бъдат изтъкнати определени „уроци“, не е от полза нито на учащите се, нито на преподавателите. Преподавателите трябва да бъдат особено предпазливи при проекцията на съвременни знания или ценности върху знанията и ценностите от миналото. Първоизточниците и хуманният подход към жертвите трябва да изтъкнат разликите и приликите между отделните събития.

г) Преподавателите трябва да правят ясно разграничение между престъпниците от миналото и тези в съвременните общества. Отсъждането за техния „национален характер“ трябва да се избягва. Така например важни са възможностите за изучаване на разнообразните реакции на германския народ към нацистката политика, включително на ентузиазиранията подкрепа, сътрудничеството, недоволството, съпричастността и активната съпротива. Същото се предполага и при изучаването на колаборационизма. Старайте се да не използвате анализ на поведение в миналото, за да дадете прости обяснения на съвременно поведение.

д) Сравнението на различните случаи на геноцид и на нарушаването на човешките права не води до определянето на някаква йерархия на страданията нито в миналото, нито в съвременното. Страданието на хората, станали мишена на нацистите и техните съучастници, е било силно и истинско, но не бива да се използва просто за предизвикване на съчувствие в настоящето. По същия начин заслужава признание страданието, изпитано от хората в друг контекст. Мотивите, политиката и процедурите за създаване на условия за дискриминация, икономическа експлоатация, преследване и убийства често са различни и сложни – както в миналото, така и в настоящето. Преподавателите дължат прецизно разбиране на страданията на жертвите от миналото и настоящето в съответствие със съответните условия, а не сравнявайки ги едни с други.

Преди всичко трябва да се помни, че преподаването и изучаването на Холокоста е самостоятелна област. Независимо от това, че съществуват възможности за внимателно и разумно съчетаване на гледните точки при възприемането на подход, ориентиран към човешките права, при преподаването за Холокоста преподавателите следва да не опростяват историческия контекст и да не се занимават с антиисторически съпоставки.

СПИСЪК НА КЛЮЧОВИТЕ ТЕРМИНИ

Антициганизъм/Антиджипсизъм: расизъм срещу хора, смятани за „цигани“, въпреки че основната цел обикновено са синти и роми.

Антиюдаизъм: Омраза и презрение към евреите, основаващи се на религиозни предразсъдъци.

Антисемитизъм: [Работната дефиниция на IHRA](#), която няма задължителна юридическа стойност и гласи: „**Антисемитизмът е определено възприятие на евреите, което може да бъде изразено като омраза към евреите. Риторичните и физическите изяви на антисемитизма са насочени към еврейски и нееврейски личности и/или тяхната собственост, към еврейски общностни институции и религиозни обекти**“, включва в себе си единадесет примера на някои днешни прояви на антисемитизъм. През периода преди и по време на Холокоста нацистите и другите гонители на евреите са преследвали евреите чрез различни форми на антисемитизъм. Последниците от такъв вид антисемитизъм ескалират от социални предразсъдъци до законови ограничения, масово лишаване от свобода, изолация в гета, депортация и убийства.

Наблюдатели: държави и отделни лица, които са знаели за престъпленията на нацистите и са решили да не се наместват, въпреки че са разполагали с определена свобода на действие, което на свой ред потенциално е засилвало решимостта на извършителите да сторят престъпленията.

Колаборационисти (Съучастници): негермански режими и лица, които са сътрудничели с нацистите и активно са подкрепяли тяхната политика и са провеждали действия по нацистка заповед и по собствена инициатива.

Концентрационни лагери: институция, създадена в нацистка Германия за изолация на политически врагове и противници. Често разположени в предградията на големите градове, лагерите са били ясно забележим индикатор за готовността на нацисткия режим да прибегва към насилие и терор. Затворените в концентрационните лагери хора са били държани в нечовешки условия и са били подлагани на изтезания, глад, а в някои от лагерите и на медицински експерименти. След началото на Втората световна война властите на Германия са разширили мрежата от концентрационни лагери. Към края на войната мрежата от лагери е включвала трудови лагери, предназначени за експлоатация на затворниците чрез принудителен труд; транзитни лагери за събиране на голям брой жертви преди депортирането им, както и лагери, които са съществували още преди 1939 година. Лагерите на смъртта са били създадени в края на 1941 – началото на 1942 г. и са имали специална функция при масовите убийства.

Престъпления срещу човечеството: Дефиницията в чл. 6 на Нюрнбергската харта е прецизирана и допълнена от Римския статут на Международния наказателен съд, приет от ООН през 1998 година. Съгласно чл. 7, убийствата, унищожаването, поробването, депортацията или насилственото преместване на населението, лишаването от свобода в нарушение основните правила на международното право, изтезанията, изнасилванията и другите действия, умишлено причиняващи големи страдания или сериозни наранявания на тялото или на психическото или физическото здраве, се разглеждат като престъпления срещу човечеството, когато са извършени в рамките на широкомащабно или систематично нападение и със осъзнаването за това нападение, насочено срещу каквото и да е цивилно население.

Лагери на смъртта/центрове за убийства: лагери, създадени за систематичните убийства на евреи и роми. За тази цел са служели камиионите с газови камери Кулмхоф (Хелмно) и лагерите Белжец, Собибор и Треблинка. Аушвиц (Освиенцим), Майданек и Мали Тростинец са разполагали с обекти, аналогични на онези, които е имало в лагерите на смъртта, а също така са играели ролята и на **концентрационни лагери**, трудови лагери или транзитни лагери.

Айнзац групи (щурмови групи): мобилни групи за убийства на охранителната полиция и на Службата за сигурност СС. След нахлуването на Германия в Съветския съюз през 1941 г. тези части – подкрепяни от полицейски отряди и местни съучастници – започват систематично да изстребват евреите, като ги разстрелват и използват газови камери.

Холокост: подпомагано от държавата систематично преследване и убийство на евреи от страна на нацистка Германия и нейните съучастници в периода между 1933–1945 година.

Отричане на Холокоста: [Работното определение на IHRA „Отричане и изопачено представяне на Холокоста“](#), която няма задължителна юридическа стойност, гласи: „Отричането на Холокоста – това е дискурс и пропаганда, които отричат историческата реалност и мащабите на изстребление на евреите от страна на нацистите и техните съучастници по време на Втората световна война, известно като Холокост или Шоа. Отричането на Холокоста се отнася до всеки конкретен опит да се твърди, че Холокостът/Шоа не се е състоял. Отричането на Холокоста може да включва публично отричане или да поставя под съмнение използването на основните средства за унищожение (като газови камери, масови разстрели, гладуване и изтезания) или умишления геноцид на еврейския народ“.

Изопачаване на Холокоста: [Работното определение на IHRA „Отричане и изопачено представяне на Холокоста“](#), която няма задължителна юридическа стойност, се отнася до редица примери за опити да се постави под съмнение действителността на Холокоста. Към тях се отнася (но не се изчерпва с тях) грубото омаловажаване на броя на жертвите на Холокоста, опитите евреите да бъдат обвинени, че самите те са извършвали собствения си геноцид, декларациите, според които Холокостът е положително историческо събитие.

Геноцид: В чл.2 на Конвенцията за предотвратяване и наказване на престъплението геноцид (1948 г.) като геноцид се определя всяко от следните действия, извършени с намерение да бъде унищожена изцяло или отчасти една национална, етническа, расова или религиозна група като такава:

- (а) убиване на членове на групата;
- (б) причиняване на тежки телесни или душевни повреди на членове на групата;
- (в) умишлено налагане на групата на условия на живот, целящи нейното пълно или частично физическо унищожение;
- (г) налагане на мерки за предотвратяване на ражданията в групата;
- (д) насилствено предаване на деца от групата на друга група.

Общото събрание на Организацията на обединените нации прие конвенцията на 9 декември 1948 година. Тя влезе в сила на 12 януари 1951 г., като по този начин дефиницията геноцид придоби юридическа стойност. По различни причини научните работници са предлагали различни дефиниции.

Гето: Район, в който евреите са били принудени да живеят изолирано от широката общност по време на Втората световна война. Повечето от гетата са били в Централна и Източна Европа, но някои от тях са създадени на териториите, присъединени към Третия райх в периода 1939–1941 година.

Човешки права: права, присъщи на всяко човешко същество независимо от неговите раса, пол, националност, етническа принадлежност, език, религия или какъвто и да е друг признак. Всеобщата декларация за правата на човека, приета от Общото събрание на ООН на 10 декември 1948 г., превърна правата на човека във важен елемент на международното право.

Правата на човека обаче не са изцяло продукт на XX век; те присъстват в юридическите и религиозните кодекси, изтъкващи индивидуалността и достойнството на човека, още от античността. Правата на човека са неразделен елемент на демократичните идеи и институции в Европа поне от времето на Декларацията за правата на човека и гражданите от 1789 г. по време на Френската революция.

Евреи: Ортодоксалният и реформаторският юдаизъм определя, че евреин е онази личност, чиято майка е/била еврейка или личност, която е приела юдаизма; либералният юдаизъм включва в това определение и хора, чиито баща е евреин.

Нацистите определят евреите като хора с три или четири еврейски баби или дядовци независимо от религиозните им убеждения или принадлежност на отделните лица или техните предци. Трябва да се отбележи и фактът, че расистките закони са се прилагали в различно време и по различен начин в различните места, окупирани и контролирани от нацистите и техните съучастници.

За бъде още по-усложнена дефиницията, имало е и хора, които са живеели в Германия, които съгласно нюрнбергските закони са били определени като нито немци, нито евреи;

това са били хора, които са имали само една (един) или две (двама) баби или дядовци, родени в еврейска религиозна общност. Тази „смесена раса“ е била известна като „мишлинги“ (Mischlinge) . Те са имали същите права като „расовите“ германци, но тези права с последващото приемане на закони последователно са били ограничавани.

Освободители: Хората, които са участвали в освобождаването и са облекчавали страданията на онези, които са били в плен или са били принудени да се укриват от нацистите и техните съучастници. Този термин особено приляга на онези войници, лекари и религиозни дейци, които са влезли в превзетите през 1944–1945 г. концентрационни лагери.

Нацисти: Германци и австрийци, които са били членове на националсоциалистическата германска работническа партия или активно са подкрепяли режима на Хитлер.

Извършители (бел. пр. в смисъла на престъпници, убийци): Онези лица, които са планирали, организирали, активно пропагандирали и/или извършвали преследванията и убийствата.

Расизъм: Институционални и/или индивидуални предразсъдъци, дискриминация или антагонизъм, насочени срещу някой от различна раса, основаващи се на убеждението, че неговата раса е по-висша.

Спасители: Хората, които по различни начини са помагали на жертвите на нацистите с цел да спасят живота им. Спасителите на евреите, които са помагали без егоистични мотиви, често са наричани „Праведни (сред народите)“ – титла, присъждана от Яд Вашем, израелския музей и мемориал на Холокоста, на основа на свидетелски показания и документи, потвърждаващи, че спасяването е извършено от алтруизъм, а не с цел лична облага.

Съпротива: Дейност, насочена към възпрепятстване или пресичане на нацистката престъпна политика и програми. Тъй като нацистите са възнамерявали да унищожат всички европейски евреи, помощта и спасяването на евреите може да се разглежда като форма на съпротива поне от началото на 1942 година. Позоваването на конкретни местни условия е от съществено значение за разбирането на този термин.

Участници в съпротивата: Хората, които активно и по различни начини са се противопоставяли на нацистката политика и програми.

Роми и синти: Ромите и синтите са се заселили в Европа преди векове. Терминът „синти“ се отнася за членове на етническо малцинство, което се е заселило в Германия и съседните страни в началото на XV век. Терминът „роми“ се отнася до етническо малцинство, което се е заселило в Източна и Югоизточна Европа от Средновековието. От началото на XVIII век ромите са се преселвали и установявали и в Западна Европа. Извън немскоезичните държави терминът „роми“ се използва и като събирателно понятие за етническото малцинство като цяло. Подобно на евреите, ромите и синтите също са били обявени за „чужда раса“ и следователно изключени от „общността на народите“. Нацистите са преследвали като „цигани“ онези хора, които са имали поне един пращад, идентифициран като „циганин“. Това преследване е прераснало в геноцид срещу ромите, живеещи в държавите под нацистка власт.

Шоа: На иврит думата означава „катастрофа“ или унищожение. Тя е използвана в израелската култура за обозначаване на **Холокоста**; така се избягва внушението, че избитите са били „пожертвани“ или че са „мъченици“. Думата често се използва във Франция и в други части на континентална Европа, където придобива популярност след филма „Шоа“ от 1985 г. на режисьора Клод Ланцман.

Оцелели: Хората, които са преживели събитията на Холокоста, разбирани като подпомагано от държавата систематично преследване и избиване на евреи от страна на нацистка Германия и нейните съюзници в периода 1933–1945 година. Както и онези, които са оцелели в **концлагерите, гетата и операциите на щурмовите отряди**; тази категория включва също еврейските бежанци от Германия и Австрия през 30-те години на миналия век и спасените при операции като „Киндертранспорт“. Включва и децата, които са били укривани или са били предадени за осиновяване, за да бъде прикрита тяхната самоличност. Второ поколение и трето поколение се отнасят съответно за децата и внуците на оцелелите.

Преходно правосъдие: Съдебни и извънсъдебни мерки, предприети с цел да се отстранят последиците от репресиите, нарушенията на правата на човека и масовите злодеяния в период на политически преход от диктаторски режими или граждански конфликти към демокрация, върховенство на закона и мирни отношения. Освен криминално разследване и съдебно преследване на виновните, правосъдието на преходния период включва и документиране на престъпления, репарации и разпоредби, гарантиращи, че няма да има рецидиви.

Жертви: Хората, които са били убити от нацистите или от техните съучастници, или са претърпели сериозни щети в резултат на преследванията.

СТОКХОЛМСКА ДЕКЛАРАЦИЯ И РАБОТНИ ДЕФИНИЦИИ НА IHRA

СТОКХОЛМСКА ДЕКЛАРАЦИЯ

Декларацията, приета от Стокхолмския международен форум за Холокоста (или „Стокхолмската декларация“) е основополагащ документ на Международния алианс за възпоминание на Холокоста и продължава да служи като потвърждение на привързаността на всяка държава-членка на IHRA към споделените принципи.

1. Холокостът (Шоа) разтърси фундаментално устоите на цивилизацията. Безпрецедентният характер на Холокоста завинаги ще има универсално значение. Половин век по-късно, той остава достатъчно близко във времето, че оцелелите все още да могат да свидетелстват за ужасите, които връхлетяха еврейския народ. Ужасното страдание на много милиони други жертви на нацистите също оставя незаличим белег навсякъде в Европа.
2. Мащабите на Холокоста, планиран и извършен от нацистите, трябва да бъдат завинаги запечатани в нашата колективна памет. Безкористната саможертва на онези, които се противопоставиха на нацистите, а понякога дори се лишаваха от собствения си живот, за да защитят или спасят жертви на Холокоста, също трябва да остане завинаги в сърцата ни. Бездната на този ужас и величието на техния героизъм могат да бъдат пробен камък за нашето разбиране на способностите на човек да върши зло и добро.
3. Тъй като човечеството все още е белязано от геноцид, етническо прочистване, расизъм, антисемитизъм и ксенофобия, международната общност носи сериозна споделена отговорност да се бори с тези злини. Ние трябва заедно да отстояваме ужасната истина за Холокоста против онези, които го отричат. Трябва да засилим моралния ангажимент на нашите народи и политическия ангажимент на нашите правителства с цел да се гарантира, че бъдещите поколения ще могат да разберат причините за Холокоста и да осмислят последиците от него.
4. Ние обещаваме да засилим усилията си за насърчаване на образованието, възпоменанието и изследванията за Холокоста, както в тези наши страни, които вече са направили много в това отношение, така и в страните, които решат да се присъединят към настоящото усилие.

5. Ние имаме общо задължение да насърчаваме изучаването на Холокоста във всичките му измерения. Ще развиваме образованието за Холокоста в нашите училища и университети, както и в нашите общности, и ще го насърчаваме в рамките на други институции.
6. Споделяме общ ангажимент за възпоменание на жертвите на Холокоста и за почитане на онези, които се изправиха срещу него. Ще поощряваме организирането на подходящи форми за възпоменание на Холокоста, включително и на ежегоден Ден за възпоменание на Холокоста в нашите страни.
7. Поемаме общ ангажимент да хвърлим светлина върху все още малко известни сенчести страни на Холокоста. Ще предприемем всички необходими стъпки, за да улесним отварянето на архиви, с цел да се гарантира, че всички документи, отнасящи се до Холокоста, са на разположение на изследователите.
8. Настоящата първа голяма международна конференция през новото хилядолетие е подходящ повод да декларираме ангажимента си да засаждаме семената на едно по-добро бъдеще в почвата на горчивото минало. Ние сме съпричастни със страданията на жертвите и се вдъхновяваме от тяхната борба. Наше задължение е да помним загиналите жертви, да уважаваме оставащите с нас оцелели и да потвърдим общия стремеж на човечеството към взаимно разбирателство и справедливост.

РАБОТНА ДЕФИНИЦИЯ НА АНТИСЕМИТИЗМА

Работната дефиниция на антисемитизма, която няма юридически задължителна стойност, беше приета от IHRA през 2016 г. и е приета или одобрена от редица държави и правителствени органи.

На 26 май 2016 г. пленарното заседание реши:

Приема следната работна дефиниция на антисемитизма, която няма юридически задължителна стойност:

„Антисемитизмът е определено възприемане на евреите, което може да бъде изразено като омраза към евреите. Реторичните и физическите прояви на антисемитизма са насочени към евреи или неевреи и/или към тяхното имущество, към институции на еврейската общност и към еврейски религиозни заведения.“

За насочване на IHRA в работата ѝ могат да послужат следните примери:

Проявите могат да включват вземане на прицел на Държавата Израел, замислена като еврейска общност. Критиките по отношение на Израел обаче, които са сходни с тези по отношение на която и да е друга държава, не могат да бъдат считани за антисемитски. Антисемитизмът често обвинява евреите в конспирация с цел да се навреди на човечеството и често се използва за обвиняване на евреите за това „защо нещата се объркат“. Той се изразява в говор, писане, визуални форми и действия, като в него се използват зловещи стереотипи и негативни характеристики.

Съвременните примери за антисемитизъм в обществения живот, медиите, училищата, работното място и в религиозната сфера биха могли, предвид цялостния контекст, да включват следното, без да се ограничават до него:

- Призоваване към, подпомагане или оправдаване на убийството или увреждането на евреи в името на радикална идеология или екстремистко религиозно схващане.
- Отправяне на подвеждащи, нехуманни, демонизиращи или стереотипни твърдения за евреите като такива или за властта на евреите като колектив, като например по-специално, но не изключително, мита за световна еврейска конспирация или за евреи, които контролират медиите, икономиката, правителството или други обществени институции.

- Обвиняване на евреите като народ, който е отговорен за действителни или въображаеми нарушения, извършени от един конкретен евреин или една еврейска група, или дори за деяния, извършени от неевреи.
- Отричане на факта, обхвата, механизмите (напр. газовите камери) или преднамереността на геноцида на еврейския народ при националсоциализма в Германия и нейните поддръжници и съучастници през Втората световна война (Холокоста).
- Обвиняване на евреите като народ или Израел като държава за измислянето или преувеличаването на Холокоста.
- Обвиняване на еврейските граждани в по-голяма лоялност към Израел или към предполагаемите приоритети на евреите по света, отколкото към интересите на собствените им нации.
- Отказване на евреите на правото им на самоопределяне, например като се твърди, че съществуването на Държавата Израел е расистко.
- Прилагане на двойни стандарти, като се изисква да поведе, което не се очаква или не се изисква от която и да е друга демократична нация.
- Използване на символите и изображенията, свързани с класическия антисемитизъм (напр. твърдения, че евреи са убил Христос, или кръвната клевета) за охарактеризиране на Израел или на израелците.
- Привеждане на сравнения на съвременната израелска политика с тази на нацистите.
- Търсене на колективна отговорност от евреите за действия на Държавата Израел.

Антисемитските актове са престъпления, когато са определени като такива от правото (например отричане на Холокоста или разпространение на антисемитски материали в някои страни).

Престъпните деяния са антисемитски, когато целите на нападенията, независимо дали са хора или имущество – като сгради, училища, места за богослужение и гробища – са избрани поради това, че са или се считат за еврейски или за свързани с евреите.

Антисемитска дискриминация е отричането на евреите на възможности или услуги, които са на разположение на други, и е незаконна в много държави.

РАБОТНА ДЕФИНИЦИЯ ЗА ОТРИЧАНЕ И ИЗОПАЧАВАНЕ НА ХОЛОКОСТА

Работната дефиниция на отричането и изопачаването на Холокоста, която няма юридически задължителна стойност, е приета на пленарното заседание на IHRA в Торонто през 2013 година.

Настоящата дефиниция е израз на разбирането, че отричането и изопачаването на Холокоста трябва да получават отпор и осъждане на национално и международно равнище и да бъдат разглеждани в глобален мащаб. С настоящото решение Международният алианс за възпоменание на Холокоста приема следната работна дефиниция, която няма правно обвързващ характер, в качеството на работен инструмент.

Отричането на Холокоста представлява говорене и пропаганда, които отричат историческата действителност и мащабите на унищожаването на евреи от нацистите и техните съучастници по време на Втората световна война, известно като Холокост или Шоа. Отричането на Холокоста се отнася по-конкретно към всеки опит да се твърди, че Холокостът никога не се е случвал.

Отричането на Холокоста може да включва публично отричане или поставяне под съмнение на използването на основните механизми за унищожаване (като газови камери, масови разстрели, гладна смърт и изтезания) или на преднамерения характер на геноцида на еврейския народ.

Отричането на Холокоста в различни форми е проява на антисемитизъм. Усилията да се отрече геноцида на евреите представляват опит да се снемат вината и отговорността на националсоциализма и антисемитизма за геноцида на еврейския народ. Форми на отричане на Холокоста са също така обвиненията към евреите, че преувеличават или дори че са измислили Холокоста за извличане на политически или финансови изгоди, внушавайки, че самият Холокост е плод на замислена от евреите конспирация. Целта на тези усилия е вината да бъде възложена върху евреите, а антисемитизмът отново да бъде легитимиран.

Често цел на отричането на Холокоста е реабилитирането на открития антисемитизъм и насърчаването на политически идеологии и условия, способстващи за появата на същия тип събития, които се отричат. Изопачаването на Холокоста се отнася, между другото, до:

1. Умишлени усилия да се оправдаят или умаловажат последиците от Холокоста или неговите основни елементи, включително съучастниците и съюзниците на нацистка Германия;
2. Грубо минимизиране на броя на жертвите на Холокоста в разрез с данните от надеждни източници;
3. Опити да се обвиняват евреите, че са предизвикали своя собствен геноцид;
4. Изявления, които представят Холокоста като положително историческо събитие. Такива изявления не представляват сами по себе си отричане на Холокоста, но са тясно свързани с него като радикална форма на антисемитизъм. Те могат да внушават, че Холокостът не е стигнал достатъчно далеч, за да постигне целта си за „окончателното решение на еврейския въпрос“;
5. Опити за размиване на отговорността за създаването на концентрационни лагери и лагери на смъртта, замислени и използвани от нацистка Германия, като вината за това се възлага върху други народи или етнически групи.

ДОПЪЛНИТЕЛНИ ИЗТОЧНИЦИ

В допълнение към Препоръките на IHRA за преподаване и изучаване на Холокоста съществуват различни инструменти и информационни източници, които да подпомогнат тази дейност. Списъкът по-долу посочва само някои от тях.

За повече информация как да изучавате Холокоста в контекста на предотвратяване на геноцид, на преподаване за правата на човека или при изучаване на насилствени действия в миналото се запознайте с обзора на ЮНЕСКО *„Преподаване за Холокоста и предотвратяването на геноцид. Ръководство по въпросите на политиката“*, издаден през 2017 г., в момента достъпно на английски, френски, испански, арабски и португалски езици. <https://unesdoc.unesco.org/arkY48223/pf0000248071>

За да разширите познанията си и да се запознаете с контекста, в който е бил извършван Холокостът, онлайн *„Енциклопедията на Холокоста“* на Мемориалния музей на Холокоста на Съединените щати, която предлага стотици статии, съдържащи ключови факти, материали, първоизточници и въпроси на критичното мислене. <https://encyclopedia.ushmm.org/>

За историческия контекст по отношение на ключови теми разгледайте образователните клипове на Яд Вашем. <https://www.yadvashem.org/education/educational-videos.html>

За получаване на допълнителна информация при преподаването и изучаването на антисемитизма, при която Холокостът е основна тема за преподаване, посетете *„Борба с антисемитизма чрез образование. Ръководни насоки за политици“* на ЮНЕСКО, публикувана през май 2018 г., достъпна е поне на седем езика. <https://www.osce.org/odhr/383089>

За повече информация за геноцида на роми и синти добра въвеждаща информация предоставят тези два онлайн източника: <http://romasintigenocide.eu/> и <https://romasinti.eu/>

За повече идеи как учениците в по-млада възраст да бъдат заинтригувани от изучаването на Холокоста посетете *„Педагогически бележки“* на Мемориала на Шоа: <http://www.memorialdelashoah.org/en/education-training/pedagogical-notes/primary-school.html>

Повече за образованието в областта на човешките права на мемориалните места за възпоменание на Холокоста може да научите от публикацията на Европейската агенция за основни права от 2010 г. *„Екскурзия в миналото – преподаване за бъдещето. Наръчник за учители“*, достъпно в PDF формат на девет езика. <https://fra.europa.eu/en/publication/2010/excursion-past-teaching-future-handbook-teachers>

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

In partnership with
UNESCO